

ಹಿಂದಣ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅರಿವು

ಕನ್ನಡ ನುಡಿಪರಂಪರೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಅನುಭಾವದ ಮುಖೇನ ಬೆಳಗಿದ ದಾರ್ಶನಿಕರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಮ ಇತ್ತ ಅರಿವು ಮಹತ್ತರವಾದುದು. 'ಹಿಂದಣ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಕಂಡಲ್ಲದೆ ನಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆಯನರಿಯಬಾರದು...' ಎಂಬ ಅಲ್ಲಮನುಡಿಯು ಇಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾದರೆ ಹಿಂದಣ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅರಿಯುವುದು ಅತ್ಯಗತ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮಲೋಕದ ಅನುಭಾವಿಕ ಜಾನಪದರು 'ಹಿಂದ್ಯ ಮುಂದ್ಯ ನೋಡ್ಕಂಡು ಸರೀಗ ನಡಿ' ಎಂದಿರುವ ನುಡಿಯೂ ಇವತ್ತಿನವರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಬೇಕಾದ ಅವತ್ತಿನವರ ತಿಳಿವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ನುಡಿಬೆಳಗು ನಮ್ಮ ಬದುಕಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಬೌದ್ಧಿಕ ನಡೆಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ವನ್ನಣಿಗಳಾಗಿ ಬೆಳಗಿದ ಹಿಂದಣ ಸಂಶೋಧಕ ಸಾಲುಡೀಪಗಳನ್ನು ಇಂದಿನ-ಹೊಸತಲೆಮಾರಿನ ಸಂಶೋಧಕರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಅಂತಸ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಾಗಬೇಕಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸಂಶೋಧನ ಮಹಾಶಯರು ಸಾಗಿಬಂದಿರುವ ಹಾದಿಯೊಳಗೆ ಕಾಣುವ ನುಡಿಬದ್ಧತೆ, ಪ್ರಬುದ್ಧತೆ, ಪ್ರಖರ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಶೋಧನಶಿಸ್ತು, ಸಂಯಮ, ಬಹುಶಿಸ್ತಿಯ ತಿಳಿವು, ಅವಿರತ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ, ತರ್ಕಬದ್ಧ ನಿರೂಪಣೆ, ಆರೋಗ್ಯಪೂರ್ಣ ಸಂವಾದ, ತಪ್ಪು-ಒಪ್ಪುಗಳ ವಿನಯಪೂರ್ಣ ಸ್ವೀಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ವರ್ತಮಾನದ ಸಂಶೋಧಕರಿಗೆ ಮಾದರಿಯಾಗಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಹಿರಿಯರ ಇಂಥ ಮಹಾಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಾಲದ ಸಂಶೋಧಕರು ಅರಿಯುವ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೆಳಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗಲಿ ಎಂಬ ಮಹದಾಶಯದಲ್ಲಿ "ಹಿಂದಣ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅರಿವು" ಎಂಬ ಕಾಲಂ ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ, ಹಳಗನ್ನಡ, ನಡುಗನ್ನಡ, ಹೊಸಗನ್ನಡ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿಘಂಟು, ಛಂದಸ್ಸು, ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ, ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಸಂಶೋಧಕರು ಮೂಡಿಸಿರುವ ಗುರುತರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀ ತಿಂಗಳು ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಸಂಶೋಧನ ಲೇಖನವೊಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗುವುದು. ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನಯಾನದ ಹಿಂದಣ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅರಿವು ಇಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯು ದೀಪ್ತಗೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯ ನಮ್ಮದು.

ಬೌದ್ಧರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರಾಕೃತ ಜಗದ್ವಲಯ

ಷ. ಶೆಟ್ಟರ್

Article Link: <https://aksharasurya.com/2024/03/sha-shettar.php>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10774933>

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಶಾಸನ, ಚರಿತ್ರೆ, ಭಾಷೆಯ ಕುರಿತು ಆಳವಾದ ಸಂಶೋಧನೆ ನಡೆಸಿ ಹೊಸ ತಿಳಿವು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡದ ಮನಸುಗಳನ್ನು ಬೆಳಗಿದ ಸಂಶೋಧಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರೊ. ಷ.ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೊ. ಷಡಕ್ಷರಪ್ಪ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಜನಿಸಿದ್ದು 11 ಡಿಸೆಂಬರ್ 1935ರಂದು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹಂಪಸಾಗರದಲ್ಲಿ. ಮೈಸೂರು, ಧಾರವಾಡ ಮತ್ತು ಕೇಂಬ್ರಿಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡಿದ ಇವರು ಸಾಹಿತ್ಯ, ಚರಿತ್ರೆ, ಪ್ರಾಕೃತಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಲಾ ಇತಿಹಾಸ, ದರ್ಶನಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಹಳಗನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ ಕುರಿತು ಸುಮಾರು 30ಕ್ಕೂ ಸಂಶೋಧನಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ಥಾನಮಾನ ದೊರಕುವಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಂಶೋಧನೆಗಳ ಕೊಡುಗೆ ಬಹಳ ಇತ್ತು. ಕೇಂಬ್ರಿಜ್, ಹಾರ್ವರ್ಡ್, ಹೈಡೆಲ್ ಬರ್ಗ್, ಅಥೆನ್ಸ್, ಲೈಡನ್, ಮಾಸ್ಕೋ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ಸಂದರ್ಶಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಇವರು ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸ ಅನುಸಂಧಾನ ಪರಿಷತ್, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸ ಅನುಸಂಧಾನ ಪರಿಷತ್ ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅನುಸಂಧಾನ ಪರಿಷತ್‌ಗಳ ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೇ ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯಾದ ಮೆಲ್ಬೋರ್ನ್‌ನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಕೃತ ಸಮ್ಮೇಳನದ ವಿಭಾಗೀಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ಸ್ಥಾನದ ಗೌರವವನ್ನೂ ಇವರು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಹಳಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷತೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದರು. ವಿವಿಧ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಭಾರತೀಯ ಕಲಾ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಸ್ಥೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿ, ನವದೆಹಲಿಯ ಇಂಡಿಯನ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಆಫ್ ಹಿಸ್ಟರಿಕಲ್ ರಿಸರ್ಚ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಇನ್‌ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ಅಡ್ವಾನ್ಸ್ಡ್ ಸ್ಟಡೀಸ್ ನಲ್ಲಿ(ನಿಯೂಸ್) ಡಾ.ಎಸ್.ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕತ್ವ ಸ್ಥಾನ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಹಾಗೂ ಇದೇ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಶನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿ, ಇಂದಿರಾಗಾಂಧಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಲಾ ಕೇಂದ್ರದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತ ಶಾಖೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿ ಪ್ರೊ.ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಾಧನೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲಾಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದುದು.

ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರವಣಿಗೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರೇರಣೆ ನೀಡಿದವರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಚಿಂತಕರಾದ ಶಂಕರ್ ಮೊಕಾಶಿ ಪುಣೇಕರ್ ಅವರು. ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ ನುಡಿಪಾಠದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂದಿರುವ ಕೃತಿತಾರಗಳು ಮೂಡಿಸಿರುವ ಪ್ರಭಾವಲಯ ಮಹೋನ್ನತವಾದುದು. ಶಂಕಂ ತಮಿಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ನಾಡು-ನುಡಿ (ಆರಂಭ ಕಾಲದ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾ ಚಿಂತನೆ), ಸೋಮನಾಥಪುರ, ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಾವನ್ನರಸಿ, ಸಾವನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ, 'ಹಳಗನ್ನಡ-ಲಿಪಿ, ಲಿಪಿಕಾರ, ಲಿಪಿ ವ್ಯವಸಾಯ', 'ಹಳಗನ್ನಡ-ಭಾಷೆ, ಭಾಷಾ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಭಾಷಾ ಬಾಂಧವ್ಯ', ಪ್ರಾಕೃತ ಜಗದ್ವಲಯ (ಪ್ರಾಕೃತ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗಳ ಅನುಸಂಧಾನ), ರೂಪಾರಿ (ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಚರಿತ್ರೆ), ಸ್ಥಪತಿ(ಭಾರತದ ಕಲೆಗಾರರು/ಶಿಲ್ಪಿಗಳು, ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಇತಿಹಾಸ), Hoysala Sculpture in the National Museum, Sravanabelagola-An illustrated study, Inviting Death: Historical Experiment on Sepulchar Hill, Inviting Death:I Idian Attitude Towards the Ritual Death, Pursuing Death: Philosophy and Practice of Voluntary Termination of Life, Hampi-A Medieval Metropolis, Hoysala temples, Vol I-II, Footprints of Artisans in History, Akssarameru's Kaliyu-

ga Vipartan, Early Buddhist Artisanes and their Architectural Vocabulary, Archaeological Survey of Mysore: Annual Reports, Vol II-IV, Memorial Stones: A Study of the origin, significance and variety, Indian Archaeology in Retrospect, Construction of Indian Railways, Vol I-III, Jalianwala Bagh massacre, Pangs of Partition, Vol I-II – ಈ ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳು ಈ ನೆಲದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಗತವನ್ನೂ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಗತಿಯನ್ನೂ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಸೂರೆಗೊಂಡು ಮುಂದಣಿ ಶೋಧನ-ಬೋಧನಗಳಿಗೆ ತೋರುದೀಪಗಳಾಗಿವೆ.

ಷ.ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ ಸಂಶೋಧನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಂದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಹಲವು. ಕರ್ನಾಟಕ ಲಲಿತ ಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ರಾಜ್ಯೋತ್ಸವ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಇಂಡಿಯನ್ ಹಿಸ್ಟರಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ದೈವಾರ್ಷಿಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರ ಲಲಿತ ಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಸನ್ಮಾನಪತ್ರ, ಬಾಹುಬಲಿ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪ್ರಾಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಸಮಾಧಿಜ್ಞಾನವಿಶಾರದ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಲಿಲಾಶಾಸನತಜ್ಞ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪ್ರೊ.ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಆಚಾರ್ಯ ಕುಂದಕುಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಮಣಿಪಾಲ್ ಫೌಂಡೇಷನ್ ಪ್ರೊ.ಅಚ್ಯುತರಾವ್ ಫಲೋಶಿಪ್ ಪುರಸ್ಕಾರ, ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಭಾಷಾ ಸಮ್ಮಾನ್, ಪಂಡಿತ್ ಶಂಭಾ ಚೋಶಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ವಿಜೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಬಿಎಂಶ್ರೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನದ ಅನಂತರಂಗ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ವರ್ಧಮಾನ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಚಾವುಂಡರಾಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಡಾ. ಪಾದೂರು ಗುರುರಾಜಭಟ್ ಸ್ಮಾರಕ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಆಳ್ವಾಸ್ ನುಡಿಸಿರಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ವನಮಾಲಿ ಸೇವಾ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟದ ಲಿಲಾಶಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಮಾಸ್ತಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಗೌರವ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕವಿ ರನ್ನ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ದೂರದರ್ಶನ ಚಂದನ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ವಿ.ಕೃ. ಗೋಕಾಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಡಾ.ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿ ಮಾನವಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಹಲಸಂಗಿ ಗೆಳೆಯರ ಬಳಗ ಸಂಶೋಧನ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಳ ಪುರಸ್ಕಾರ (ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕನ್ನಡ ವಿದ್ವತ್ ಸೇವೆಗಾಗಿ) ಪಂಪ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಭಾಜನರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರಿಗೆ ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟ 'ಶಂಗಂ ತಮಿಳುಗಂ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ನಾಡು-ನುಡಿ' (ಆರಂಭ ಕಾಲದ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾ ಚಿಂತನೆ) ಕೃತಿ ಆರಂಭ ಕಾಲದ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಬಂಧಗಳ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಪುನರ್ ಕಟ್ಟುವ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಫಲವಾಗಿ ನಮಗೆ ದಕ್ಕಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯು ಯಾವುದೇ ನಿರ್ಣಾಯಕ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಇರಾದೆಯನ್ನು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೇ ಬದಲಾಗಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸತ್ಯದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳ ಸುಳುವುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಒಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು. ಸದ್ಯದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಾಚಿನತೆ/ಪರಂಪರೆಯ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅದರ ಚಹರೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಹಂಬಲ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯು ಬಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇಂದು ತಮಿಳುನಾಡು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಪ್ರಾಚೀನ 'ತಮಿಳುಗಂ'ನ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ ನೀಡುತ್ತಾ, ಇದರ ಒಡಲಾಳದಿಂದಲೇ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹಲವು ಹೊಸ ಒಳನೋಟಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಈವರೆಗೆ ಬೆಳಕೇ ಕಾಣದ ಕನ್ನಡ - ತಮಿಳು ಸಂಬಂಧಗಳ ಹಲವು ನೆಲೆಗಳನ್ನು ತಮಿಳಿನ 'ಶಂಗಂ' ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಕನ್ನಡ ನುಡಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಭಾವಲಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವರಿಗೆ ಇದರಿಂದ ನಾವು ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೆಷ್ಟು, ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆಷ್ಟು ಎಂಬುದರ ಕಡೆ ಶೆಟ್ಟರ್ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ದೇಸಿಗಿಂತ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಒಲಿಯುತ್ತದೆ. ಅದೇ ತಮಿಳಿನ ಮೊದಲ ಕೃತಿಯಾದ ತೋಳ್ಕಾಪ್ಪಿಯಮ್ ದೇಸಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಣೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಾದಿ ಮತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದನ್ನು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಸಾಧಾರವಾಗಿ ಮಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಮತದಂತೆ, ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯು ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಾಚೀನತೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಚಲನಶೀಲತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಹೊಸ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟು ದ್ರಾವಿಡರ ಆಲೋಚನಕ್ರಮವೂ ಆಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ

ಸಂದರ್ಭದ ಕ್ರಮವಾಗಿರಬಹುದು. ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಭಾಷೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡ ಅಧಿಕಾರದ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಆಲೋಚನ ಕ್ರಮಗಳು ರೂಪಗೊಂಡ ಬಗೆಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳು ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡ ವಿಧಾನವನ್ನು ಪುನಶೋಧಿಸುವ ಪರಿಕರಗಳು ಇಂತಹ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ದೊರಕಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಲಿಖಿತಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು 'ಹಳಗನ್ನಡ-ಲಿಪಿ, ಲಿಪಿಕಾರ, ಲಿಪಿ ವ್ಯವಸಾಯ' ಕೃತಿ ಮೂಲಕ ಕೈಗೊಂಡ ವಿನೂತನ ಸಂಶೋಧನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಮಾರ್ಗದ ಮೇರು ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲೊಬ್ಬರಾದ ಡಾ.ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿ ಅವರು ಗುರ್ತಿಸಿದಂತೆ, ನಾವು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದ್ದೇವೆ, ಶಿಲ್ಪಿಗಳನ್ನು ಮರೆತಿದ್ದೇವೆ; ಲಿಪಿಯನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದ್ದೇವೆ, ಲಿಪಿಕಾರರನ್ನು ಮರೆತಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಶೆಟ್ಟರ್ ನಮ್ಮ ಶಾಸನ ಲಿಪಿಕಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೈಯಿಡದಂತೆ ಪೂರ್ಣ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಶೋಕನ ಕಾಲದ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನ) ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷಾ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಅಧ್ಯಯನ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಪ್ರಪಥಮ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಲಿಪಿಕಾರನಾಗಿರುವ 'ಚಪಡ'ನನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನ ಬರೆದ ಇವನು ಗಾಂಧಾರ (ಇಂದಿನ ಅಫಘಾನಿಸ್ತಾನ) ದೇಶದವನು. 'ಭರತಖಂಡದ ಲಿಪಿಕಾರರ ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲಿಂದ, ಇಂದಿನಿಂದ, ಇವನಿಂದ' ಎಂದು ಆರಂಭದ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಮೂಡಿಸಿದ ಸಂಚಲನವನ್ನು ಗ್ರಂಥದುದ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರೊ. ಶೆಟ್ಟರ್ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕಳೆದ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮರುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೊಸ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ನಮಗೆ ಲಿಪಿಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥೂಲ ಕಲ್ಪನೆ ಇದೆ. ಇವರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಓಜ, ಆಚಾರ್ಯ, ತೃಪ್ತ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಪದಗಳ ಅರಿವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಲಿಪಿಶಿಲ್ಪಗಳ ಸಮಾಜದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆ ಇಲ್ಲ. ಆರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯರಚಿಸುವವನೂ ಅದನ್ನು ಕಂಡರಿಸುವವನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ರೂಢಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಭುತ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿದ್ದರೂ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿ ಕಂಡರಿಸುವಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಾತ್ಯ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದೂರವಿಟ್ಟು ವೃತ್ತಿನಿರತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ಲಿಪಿಕಾರರಾದ ತೃಪ್ತರು, ವಿಶ್ವಕರ್ಮಿಗಳು ತಮ್ಮ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕತೆಯು ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನ ಲಿಪಿವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಲಿಪಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಷೆ, ಭಾಷೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಠ್ಯ, ಪಠ್ಯವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ರಾಜಧರ್ಮ, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಸಮಾಜ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಈ ಗ್ರಂಥ ಬಹುಶಿಕ್ಷುಗಳ ಸಂಗಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವುದು ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹತ್ವದ ಮೈಲುಗಲ್ಲು.

'ಪ್ರಾಕೃತ ಜಗದ್ವಲಯ' ಕೃತಿಯು ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕ ದೇಶಭಾಷಾ ವಿಸ್ತಾರತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ 'ಪ್ರಾಕೃತ' ಭಾಷಾವಲಯವನ್ನು ಸಮೃದ್ಧ ವಿವರಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಭಾಷಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾವಲಯಕ್ಕೆ ಅಶೋಕನ ಕೊಡುಗೆ ಅಪಾರವಾದುದು. ಅಶೋಕ, ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಜಾಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಅವನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಸ್ತೂಪಗಳು, ಬರಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲೇ ಇವೆ. ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಪದಗಳನ್ನು ನಾವು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ಪ್ರಾಕೃತ ಶಬ್ದಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಮಾಜ, ಧರ್ಮ, ಈ ಕೃತಿಯು ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ಭಾಷೆ ಇವುಗಳಾಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತದೆ. ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮೇಟಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಅವರು ಹೇಳುವಂತೆ, ಪುರಾತನ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ನುಡಿಯೊಂದನ್ನು ಸಮೃದ್ಧವಾದದ್ದೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೇ ನುಡಿಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆ ಎಂಬುದು ಚಾರಿತ್ರಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಹೇಗೆ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ನುಡಿಗೆ ಲಿಪಿ, ಬರವಣಿಗೆ, ಸೃಜನಶೀಲತೆಯ ಆಯಾಮಗಳು ದೊರಕಿದರೆ, ಆ ನುಡಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಅಸ್ಥಿತೆ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀ

ಯ ಮಾನ್ಯತೆ ಕೂಡ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡವನ್ನು ಇವತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ನುಡಿಯೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಯಾಮಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಲಿಪಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆಯೇ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಬುದ್ಧ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರ ಅವರುಗಳು ತಮ್ಮ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೋಧನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಸಿಕ್ಕಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಪೂ 6ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ 3ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿ(ಗಳು) ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ನುಡಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಈ ನುಡಿಗಳು ಬಹಳ ವರುಷಗಳ ಕಾಲ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದವು. ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಿಪಿಯ ನಂಟನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆಸೆದಿರುವುದು ಚಾರಿತ್ರಿಕ. ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯ ಇಡೀ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಇಂತಹ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಈ ಕೃತಿಯ ಮಹತ್ವದ ಚರ್ಚೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಹಲವು ಅಧ್ಯಯನ ಶಿಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿರುವುದನ್ನು ಅವರೆಲ್ಲ ಅಧ್ಯಯನಗಳ ಮೂಲಕ ನಾವು ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಬರಹದಲ್ಲಿ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಚಿಂತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಓದಿನ ಕಾಲುದಾರಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಅವುಗಳ ಮುಖೇನ ಕರ್ನಾಟಕದ ನುಡಿ, ನುಡಿ ಪರಂಪರೆ, ಬರಹ ವ್ಯವಸಾಯ, ಲಿಪಿ ವಿಕಾಸ ಹಾಗೂ ಲಿಪಿಕಾರರನ್ನು ಕುರಿತ ಓದಿನ ಸಾಧ್ಯತೆಯ ಜಾಡುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿಚ್ಚಳಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ? ಸಾಮಾಜಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಹಲವು ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡರಿಯಲು ಇಲ್ಲಿ ಯಾವೆಲ್ಲ ಅವಕಾಶಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟಿವೆ? ಎಂದು ನೋಡಿಹಾಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕನ್ನಡ-ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ-ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ-ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಳ ನಡುವಣ ಅನುಸಂಧಾನದ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಮತ್ತು ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ ಬಹುತೇಕ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳ ನಡುವಣ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು, ಇವುಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಭಾಷೆಯೊಳಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪಲ್ಲಟಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ನೋಡಬೇಕು ಎನ್ನುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ. ಸಂಶೋಧನೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೊಳಗೆಯೇ ಏರ್ಪಡುವ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಣಾಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಮರು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳು ಶೆಟ್ಟರ್ ಒಟ್ಟು ಅಧ್ಯಯನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ.

ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ ಸಂಕಥನಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ನಿಲುವುಗಳು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅರಿಯಲು, ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸುವ ಸಾಕ್ಷಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ ಸಂಕಥನಗಳನ್ನು ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಭಾಯಿಸಿದ, ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿಧಾನವನ್ನು ಕುರಿತ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ ಮರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು, ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರದ ಕೊಡುಗೆಗಳೆಂದು ಅಧಿಕೃತಗೊಳಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರವೊಂದು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿಭಾಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಗೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಓದಿನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಮತ್ತು ವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಮಾಡುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಆದರೆ ಈ ಅಗತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ತಾತ್ವಿಕತೆಯ ಜರೂರಿತೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ ಚಿಂತನೆಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ, ಜ್ಞಾನಮೀಮಾಂಸೆ ಮತ್ತು ಮೀಮಾಂಸಕರ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಅರಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವನಿರ್ಧಾರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಧಾರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ, ಆ ತೀರ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ ಚರಿತ್ರಕಾರರಿಗಿಂತ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೂ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅವರೊಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಸತ್ಯಾರ್ಥಿ. ವಿದ್ವಾಂಸರು ಗುರ್ತಿಸಿರುವಂತೆ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆ, ತರ್ಕಬದ್ಧತೆ, ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಅಪೂರ್ಣತೆಯ ಅರಿವು ಅವರ ಸಂಶೋಧನಾ ಬರಹಗಳ ಪ್ರಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಕಳೆದ ಕಾಲ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆ ಕುರಿತ ಅವರ ಸಂಶೋಧನಾ ಕಾಣ್ಕೆಗಳು ಬಹುಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ 'ಬೌದ್ಧರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರಾಕೃತ ಜಗದ್ವಲಯ' ಲೇಖನವನ್ನು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರ 'ಹಳಗನ್ನಡ ಭಾಷೆ, ಭಾಷಾ ವಿಕಾಸ, ಭಾಷಾ ಬಾಂಧವ್ಯ' ಗ್ರಂಥದಿಂದ (ಪುಟ 68-86) ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟ-ಭಾರತದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಸ್ತುತತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶೆಟ್ಟರ್ ಅವರು, ಕ್ರಿ.ಪೂ.

ಸುಮಾರು ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವೈದಿಕ ಮತಪ್ರವರ್ತಕರು ತಮ್ಮ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಇವುಗಳ ಜನಪ್ರಿಯತೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಸೀಮಿತ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ನಿಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ತುಂಬಾ ಸರಳವೂ ಮುಕ್ತವೂ ಆದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಿಂತ ಭಂದ: ಭಾಷೆಯು ಕಠಿಣವೆನಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಕಲಿಸುವ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಮೀಮಾಂಸಕಾರರ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ತುಂಬಾ ಮಿತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಬುದ್ಧ-ಮಹಾವೀರರು ಜನಮಾನ್ಯ ಭಾಷೆಯನ್ನೇ ಆಯ್ದುಕೊಂಡರು. ಬುದ್ಧನ ಇಬ್ಬರು ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ಯಮುನಿಯನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ, ಆತನ ಬೋಧನೆಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಮತಿ ಕೋರಿದಾಗ, ಅಂತಹ ಅವಿವೇಕತನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆಯಾ? ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಮರುಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ಬಂತೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ನೆಲದ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೆಡೆ ಬುದ್ಧನಿಗಿದ್ದ ಒಲವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಅಶೋಕಮೌರ್ಯನು ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿದ್ದು, ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದ ವರೆಗೂ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡು ಬೌದ್ಧರಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಪ್ರಾಕೃತ ಜಗದ್ವಲಯವನ್ನು ಸೋದಾಹರಣವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಬೌದ್ಧ ಪ್ರಾಕೃತವು ಕಾಲಾನಂತರ ಬೌದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿ, ಪ್ರಾಕೃತ-ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಿಶ್ರಬೌದ್ಧವಾಗಿ, ಜನನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ನುಡಿಯಾನವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಜ್ಞಾನ ಶಿಸ್ತುಗಳ ಮೂಲಕ ನುಡಿಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಬೇಕಾದ ಸಿದ್ಧತೆ ಹಾಗೂ ಬದ್ಧತೆಗೆ ಈ ಸಂತೋಧನ ಲೇಖನವು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗೌತಮ ಬುದ್ಧ, ವರ್ಧಮಾನ ಮಹಾವೀರ ಮತ್ತು ಮೊಖ್ವಿಲಿ ಗೋಸಾಲರ ಕಾಲಾನಂತರದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮತಪ್ರವರ್ತಕರ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾಗಶಃ ಕೈಬಿಟ್ಟು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸತೊಡಗಿದ್ದು ಭಾಷಾ ಇತಿಹಾಸದ ವಿಶೇಷತೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದ ಆಜೀವಿಕರು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರಸಲಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಅವರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವ ಬಹುತೇಕ ದಾಖಲೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲಸಂಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದ ಇವರು ಯಾವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರು, ಯಾವ ಭಾಷೆಯ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿರುವರು, ಎಂಬುದು ಪ್ರಸ್ತುತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಸಮಾಜದ ಅಂಗವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ! ಆದರೆ ಈ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಧಾನ ಅಂಗವಾಗಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಬರವಣಿಗೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ರಿಗಿಂತ ಮುಂದಿದ್ದ ಜೈನರಿಗೆ ಈ ಮಾತು ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೊದಲರ್ಧ ಸಹಸ್ರಮಾನದಲ್ಲಿ ದಖ್ಖಿಣದ ಜೈನರು ಬಹುತೇಕ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಾಗಲಿ, ದೇಸೀ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಬರೆಸಿದ್ದು ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದು. ಇದೇನೇ ಇದ್ದರೂ, ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ದಖ್ಖಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದ ಬುದ್ಧನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಂದ, ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ ವೇದಿಕೆ ದೊರೆಕಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬೌದ್ಧಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಈ ಭಾಷಾ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರದ ಹಂತಗಳು ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುವು: 1. ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಸತತವಾಗಿ ಕಡೆಗಣಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದ ವೈದಿಕರು ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರು-ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಭಾಷೆಯನ್ನು

ತಮ್ಮ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; 2. ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಭಂದಃ ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನು ದೂರವಿಟ್ಟು ವ್ಯವಹರಿಸಿದ್ದ ಬೌದ್ಧರು ಮತ್ತು ಜೈನರು ಈ ಮಾಧ್ಯಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲಾರಂಭಿಸುವುದು.

I

ವೈದಿಕರ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಬರಹಗಳು: ಬಹುಕಾಲ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ತಾತ್ಪರಿಸಿದ್ದ ವೈದಿಕರು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಹೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಅದರ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಮನಗಂಡಾಗ ತಮ್ಮ ಅಪೌರುಷೇಯ ಅಥವಾ ದೇವಭಾಷೆಗೆ ಸ್ವಂತ ಲಿಪಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕೊರತೆಯನ್ನು ಮನಗಂಡರು.² ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅವರು ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಎರಡು ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗಳೆಂದರೆ, ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಸಹಸ್ರಮಾನ ಕಾಲ ಪ್ರಾಕೃತದೊಡನೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಿಪಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು, ಮತ್ತು ದೈನಂದಿನ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ - ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶಾಸನ ಬರಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಆ ಪೂರ್ವದ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹಗಳಿಂದಲೇ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು.

‘ಪ್ರಾಕೃತವು ಒಂದು ಭಾಷೆಯೇ ಅಲ್ಲ, ಅದೊಂದು ಅನಾಗ ರಿಕರ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪ’,³ ಎಂದು ಹೀಗೆಳೆದು, ಈ ಅಪಭ್ರಂಶ ಅಥವಾ ಅಪಭ್ರಷ್ಟ ನುಡಿಗಟ್ಟು ಪೈಶಾಚಿಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಆರಾಧಕ ವರ್ಗವೊಂದು ಆ ಭಾಷೆಯೊಡನೆ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೆದುರಿಸಿದಾಗ ತುಂಬಾ ಮುಜುಗರಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರಬೇಕೆನಿಸುವುದು. ಇದೇನಿದ್ದರೂ ಈ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಅವರು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನರಿಂದ ಕಡ ಪಡೆದುಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ವ್ಯವಹರಿಸತೊಡಗಿದರು. ಇದರ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮ ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರು-ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಗಳವರೆಗಿನ ವೈದಿಕ ಅಥವಾ ಹಿಂದೂ ಪರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಇವು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತಗೊಳ್ಳದೆ ದೇಶಾದ್ಯಂತ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣುವೆವು.

ದಖ್ಖಣ ವೈದಿಕರ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹಗಳು: ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಳವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಮಳಪಳಿ ದೇವರಿಗೆ ಶಿವಾಲಯವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಕೌಂಡಿನ್ಯ ಗೋತ್ರದ ಕೌಶಿಕಪುತ್ರ ನಾಗದತ್ತನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಭೂದತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟು, ಈ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶಾಸನವನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಸುವುದರೊಂದಿಗೆ. ಇದಾದ ಕೆಲವು ದಶಕಗಳ ಬಳಿಕ, ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಾಲುಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಶಾಸನವನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ನಂತರ ಮಳವಳ್ಳಿಯ ವೈದಿಕರು ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವ್ಯವಹರಿಸಲಾರಂಭಿಸುವರು. ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳಾದದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರು-ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ.

ಇದೇ ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರವು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಚುಟುಸಾತಕರ್ಣಿಗಳ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿ ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರು ಗುಜರ್ನುಮದಲ್ಲಿ ಹಾಲಂಪುರಸ್ವಾಮಿಗೆ ಶಿವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಾಗ ಇದರ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿದರು, ಆದರೆ ಸರ್ವದೇವ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಗೆ

ದೇವಕುಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಾಗ, ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ತೊರೆದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿ, ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡದ ವೈದಿಕರು ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಬಹುತೇಕ ದೂರ ಸರಿದಿದ್ದರು.

ಕಂಚಿಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಪಲ್ಲವರ ಅನುಭವವೇನೂ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ರಾಜಮನೆತನದ ಶಿವಸ್ಕಂಧವರ್ಮನು ಎರಡು ಕಡೆ (ಕ್ರಿ.ಶ. 305, 338) ಬ್ರಹ್ಮದೇಯಗಳನ್ನು, ಅಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಜೀವನ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದ ನಂತರ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವ ಚಾರುದೇವಿಯು ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸಿದ ನಂತರ ಈ ಭಾಷೆಯ ಬರಹವನ್ನು ಪಲ್ಲವ ರಾಜ್ಯವು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ.

ದಕ್ಷಿಣದ ವೈದಿಕರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಉಕ್ತಿ(ಶಾಪಾಶಯ)ಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಪಠ್ಯವನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಿದರೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ, ತಮ್ಮ ವೈದಿಕ ನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ವೈದಿಕಪರ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿಯೇ ಘೋಷಿಸಿಕೊಂಡರು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನರು, ಸಾಲಂಕಾಯನರು, ಮತ್ತು ಆನಂದರು ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರು.⁴ ಮಟ್ಟಿಪಾಡು ತಾಮ್ರಪಟ ಬರೆಸಿದ ಆನಂದನು 'ಸಮ್ಯಕ್ ಸಂಬುದ್ಧ ಪಾದಾನುದ್ಯ'ನೆಂದು ಬೌದ್ಧಮತಕ್ಕೆ ತನ್ನ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ತಾನು ಆಚರಿಸಿದ (ವೈದಿಕ?) ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಬೀಗುತ್ತಾ, ಪ್ರಾಕೃತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ (ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ) ಬ್ರಹ್ಮದೇಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದನ್ನು, ಮತ್ತು ಸಾಲಂಕಾಯ ವಿಜಯದೇವವರ್ಮನು ಮಹಾಪರಮೇಶ್ವರನ್ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಮೇದಿಯಾಜಿನ್ ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮದೇಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿದರು. ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು, ವೈದಿಕ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳೊಡನೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆರಂಭಕಾಲದ ದಕ್ಷಿಣದ ಅರಸರಿಗೇನೂ ಹೊಸದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಹೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತದೊಡನೆ ಹೆಚ್ಚು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಶಾತವಾಹನರು ತಮ್ಮನ್ನು 'ಏಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ' ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡು, ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಅವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರೇರಿತವೆನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರೇರಿತ ಎನಿಸುವುವು. ತಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಬರಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿರಲಾರದು.⁵

ಅಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ವೈದಿಕರು ಬರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೊದಲು ಬರೆದದ್ದು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಹಿಂಚೂಣಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದಂತಾಯ್ತು. ಆದರೆ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಶತಮಾನ ಕಾಲ ಈ ಮಾಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರೂ, ಈ ಕಾಲದುದ್ದಕ್ಕೂ ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ತಮ್ಮ ಬರಹ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ತವಕದಲ್ಲಿದ್ದರೆನಿಸುವುದು. ಒಂದೆರಡು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ನಂತರ ಕದಂಬ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು, ಪಲ್ಲವ, ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನ, ಸಾಲಂಕಾಯನ, ಮುಂತಾದ ಆರಂಭಕಾಲದ ದಖ್ಖಿಣದ ವೈದಿಕರು ಈ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದು ಮತ್ತು ಮುಂದೆಂದೂ

ಅವರು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸದಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಒದಗಿಸುವುದು.

ದಕ್ಷಿಣ ವೈದಿಕರ ಮೊದಲ ಘಟ್ಟದ ಬರಹ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥೂಲ ಚಿತ್ರವಿದು.

II

ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಸ್ತುತತೆ: ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಸುಮಾರು ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವೈದಿಕ ಮತಪ್ರವರ್ತಕರು (ಇವರನ್ನು ಪಾಖಂಡಿಗಳೆಂದೂ ಕರೆದದ್ದುಂಟು) ತಮ್ಮ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಇವುಗಳ ಜನಪ್ರಿಯತೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಸೀಮಿತ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ತುಂಬಾ ಸರಳವೂ ಮುಕ್ತವೂ ಆದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಿಂತ ಭಂದಃ ಭಾಷೆಯು ಕಠಿಣವೆನಿಸಿದ್ದ ರಿಂದ, ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಕಲಿಯುವ-ಕಲಿಸುವ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಮೀಮಾಂಸಕಾರರ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ತುಂಬಾ ಮಿತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಬುದ್ಧನಿಗೂ ಮಹಾವೀರನಿಗೂ ತಾವು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಭಾಷಾ ಆಯ್ಕೆಯು ಸರಿ ಎನಿಸಿರಲು ಸಾಕು. ಬುದ್ಧನ ಇಬ್ಬರು ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ಯ ಮುನಿಯನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ, ಆತನ ಬೋಧನೆಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಮತಿ ಕೋರಿದಾಗ, ಅಂತಹ ಅವಿವೇಕತನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆಯಾ? ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಮರುಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ ಬಂತೆನ್ನಲಾಗಿದೆ.⁶ ಇಷ್ಟೊಂದು ನಿಷ್ಠುರ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸದಿದ್ದರೂ ಅದರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಮೌನವಾಗಿಯೇ ತಳ್ಳಿಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ, ಆರಂಭ ಕಾಲದ ಬೌದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯದಂತೆ ಜೈನ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾಯಿತು.

ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯೇ ಬುದ್ಧ-ವರ್ಧಮಾನರ ಪ್ರಬಲ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮಪಡಬೇಕಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಷ್ಟು ಪ್ರಾಕೃತವು ಆಗ ಸಂಘಟಿತ ಭಾಷೆಯಾಗಿರದೆ ಹಲವು ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಇದರ ನಾನುತ್ವಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತಲೇ ತಮ್ಮ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಅವರು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇತ್ತು. ನೆಲದ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೆಡೆ ಬುದ್ಧನಿಗಿದ್ದ ಒಲವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಅಶೋಕಮೌರ್ಯನು ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿದ್ದನು. ಪ್ರಾಕೃತವು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅದನ್ನು ಬಳಸಿ, ಅದು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯಾಗಿರದ ಆಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅರಮೈಕ್, ಖರೋಷ್ಠೀ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಕ್ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಶೋಕ ಬರೆಸಿದ್ದನ್ನು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.⁷ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳು ಎಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿದ್ದವೋ ಅವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನುಳಿದ ಕಡೆ - ಅಂದರೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಕರ್ನಾಟಕ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ - ದೇಸಿಯತೆಯನ್ನು ಧ್ವನಿಸುವ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ ಆತನು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿದ್ದು ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ದಖ್ಖಿಣ ಪ್ರಾಕೃತವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವೊಂದು ಜನ್ಮ ತಾಳಿತಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯು ದಖ್ಖಿಣ ಜನಾಂಗದ ಮೊದಲ ಬರಹ ಭಾಷೆಯಾಯಿತು.

ಪ್ರಾಕೃತ ವಿದ್ವತ್ತಲಯ: ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ (ಆದರೆ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶವಿರದ) ಅಶೋಕನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭಾಷಾವಲಯವು ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧ ಸಹಸ್ರಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜಗದ್ವಲಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡಿತಲ್ಲದೆ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಯೊಂದು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ತನ್ನ ಸಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಗಡಿಗಳನ್ನು

ಮೀರಿ ವಿಶಾಲ ಭಾಷಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಲಯವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಪ್ರಾಕೃತಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ರೇಖಿಸಿದ ಅಶೋಕನ (ಅಂದಿನ ಗ್ರೀಕ್ ಮತ್ತು ಇರಾನಿಯನ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ) ಭೂ ವಲಯವು ಆಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನದಿಂದ ಕೆಳದಖ್ವಣದವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿತ್ತು. ಇದೇ ಕಾಲದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿದ್ದ 'ಮೀಮಾಂಸಸೂತ್ರ'ಕಾರ ಜೈಮಿನಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಆರಂಭಿಕ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದ ಪಂಚನದ (ಐದು ನದಿಗಳ) ವಲಯಕ್ಕಿಂತ, ಮತ್ತು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಹೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಪತಂಜಲಿ ಗುರುತಿಸಿದ ಆರ್ಯಾವರ್ತಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿತ್ತು.⁸ ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ, ರಾಜಕೀಯೇತರ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದ ಭಾಷಾ ಜಗದ್ವಲಯದ ಮತ್ತೊಂದು ನಿದರ್ಶನವು ಪುರಾತನ ವಿಶ್ವದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಇದು ಸಂಭವಿಸಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತವು 'ವಿಶ್ವ' ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕಾಲು ಸಹಸ್ರಮಾನ ಮುಂಚೆ. ಪ್ರಾಕೃತವು ತುಳಿದ ದಾ ರಿಯನ್ನೇ ತುಳಿದು ಸಂಸ್ಕೃತವು ಒಂದೆರಡು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದೆ ಹಾಕಿದರೂ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಅದರ ನಡೆ ಶತಮಾನಗಳಷ್ಟು ಹಿಂದಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ. ಇದೇನೇ ಇದ್ದರೂ ಈ ಪುರಾತನ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳೆರಡೂ, ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ, ಏಷ್ಯಾ ಗಡಿಯನ್ನು ದಾಟಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಟುಸತ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವಂತಿಲ್ಲ.

ವಿಶಾಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಡೆಯನಾದರೂ ತನ್ನ ವಂಶವನ್ನು ವೈಭವೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳದೆ, ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕ ಬೆಳೆಸಲು ಮಾತ್ರ ಅಶೋಕನು ಅದನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಕವಿಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರಶಸ್ತಿಕಾರರನ್ನಾಗಲೀ ಪೋಷಿಸದೆ, ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಬಲ್ಲ ಲಿಪಿಕಾರರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಈತನು ಪೋಷಿಸಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ. ಅಶೋಕನ ಕಾಲಾನಂತರ ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿಗಳು ಸಡಿಲಗೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರೂ ಅವನು ಕಟ್ಟಿದ ಭಾಷಾವಲಯದ ಗಡಿಗಳು ಬಹುತೇಕ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡವು. ಆದರೆ ಆತನು ಪರಿಚಯಿಸಿದ ಭಾಷೆಯು ಮಾತ್ರ ಆ ನಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿ, 'ಪ್ರಶಸ್ತಿ' ಮತ್ತು 'ಕಾವ್ಯ' ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಮುನ್ನೋಡತೊಡಗಿ ತು.

ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು: ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಬರಹವು ಆರಂಭವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೊದಲ ಶತಮಾನದ ಖಾರವೇಳನ (ಒರಿಸ್ಸಾದ) ಹಾತಿಗುಂಫ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸಾತವಾಹನ ರಾಜಮಾತೆ ಗೌತಮೀ ಬಾಲಶ್ರೀಯ ನಾಸಿಕ ಗುಹಾಲಯಗಳ ಕಲ್ಲರಹದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವೆವು. ಇದನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬರೆಸಿದವರು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾ ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಪೋಷಕರು. ಈ ಕಾಲದ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಾವರ್ತವೆಂಬ ಸೀಮಿತ ಕ್ಷೇತ್ರದೇ ವೈದಿಕರು ತಮ್ಮ ಗಮನವನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿದ್ದರೆ, ಖಾರವೇಳ ಪ್ರಶಸ್ತಿಕಾರನು ಅವರೆಗೆ ಯಾರೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದ 'ಭರದವಸ'(ಭರತವರ್ಷ)ದ ವಿಹಂಗಮ ಚಿತ್ರವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಭರತಖಂಡದೊಡನೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಮೀಕರಿಸಿ, ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಶಾಶ್ವತಗೊಳಿಸಲು ಹಾತಿಗುಂಫದ ಮೇಲ್ಪಾಚು ಬಂಡೆಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಶಾಸನ ಕೆತ್ತಿಸಿದ್ದನು. ಕುತೂಹಲಕರ ವಿಷಯವೆಂದರೆ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿರುವ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನ (ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗ) ಅಲ್ಲಹಾಬಾದ್ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿ ಹರಿಷೇಣನಿಗೂ ಭರತವರ್ಷದ ಕಲ್ಪನೆ ನಿಲುಕಿರಲಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ನಿಲುಕಿದ್ದು ಆರ್ಯಾವರ್ತದ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾತ್ರ.

ಈ ಕಾಲದ ಕಾವ್ಯಕೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರು ಸಾಧಿಸಿದ ಪ್ರಗತಿಯೇನೂ ನಿರಾಶಾದಾಯಕವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದಿಕವಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ಮೊದಲ ವಾರಸುದಾರರಾಗಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದವರು ಪ್ರಾಕೃತ ವಲಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಮಹಾಕಾವ್ಯ' ರಚಿಸಿದ ಅಶ್ವಘೋಷನಂತಹ ಬೌದ್ಧ ಕವಿಗಳು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಸಾತವಾಹನಕಾಲದ 'ಸತ್ತಸಯೀ' ಕೃತಿಯ ಹಾಲ ಮತ್ತು 'ಬೃಹತ್‌ಕಥಾ' ಗ್ರಂಥ ದ ಗುಣಾಡ್ಯ ಹೆಸರಾರ್ಹರು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಕಾಲದ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಎರಡರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದ) ಬಹುತೇಕ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದಗಳೆಂದರೆ ಜೈನರು ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧರು ರಚಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ-ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯ ಕೃತಿಗಳು ಮಾತ್ರ.

ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ-ಪಾಲಿಯ ಕವಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ಕೃತಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರಲಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಇದೇನೇ ಇರಲಿ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಪ್ರಾಕೃತ-ಪಾಲೀ ಭಾಷಾ ಜಗದ್ವಲಯವು ಒಂದೆಡೆ ಉತ್ತರ-ಪಶ್ಚಿಮದ ಅಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನವನ್ನು ದಾಟಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಶ್ರೀಲಂಕಾವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು, ದಕ್ಷಿಣ-ಪೂರ್ವ ಏಷ್ಯಾದ ಮಯನ್ಮಾರ್, ಥೈಲ್ಯಾಂಡ್, ಕಾಂಬೋಡಿಯ, ಲಾವೋಸ್ ದಾಟಿತ್ತು.

ಪ್ರಾಕೃತ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯದ ಅಂತ್ಯ: ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿದ್ದ ಪೂರ್ವ ಭಾರತದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಪ್ರಾಕೃತಗಳು ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಕೃತಗಳಿಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ರಾಜ ಕೀಯ ಗುರುತ್ವಾರ್ಹಣೆಯು ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡದ್ದು. ಈ ಕಾಲದ ಬಹುತೇಕ ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದವು, ಆದರೆ ಮಧ್ಯಏಷ್ಯಾದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬಂದು, ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ ಕೀಯ ವಲಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದ್ದ ಶಕಕ್ವತಪರು ಮತ್ತು ಕುಷಾಣರು ತಾವು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ದೇಶದೊಡನೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆತುರದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿ ಉತ್ತುಕ ಭಾರತೀಯರಂಬಂತೆ ವೈದಿಕ ಮತಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಪೋಷಣೆಯನ್ನಿತ್ತು, ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೊದಲನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಯೋಧ್ಯಾ, ಗೋಸುಂಡಿ, ಮತ್ತು ಹಾತಿಬಾದ್‌ನಲ್ಲಿ ಇವರು ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಬರೆಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಬಿಡಿ ಹಾಗೂ ತುಂಡು ಶಿಲಾಲೇಖಗಳು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೊದಲೆರಡು ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮಥುರಾದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನ ಸಂಕುಳ, ಇವರ ವೈದಿಕ ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಗಳಾಗಿವೆ. ಕ್ಷತ್ರಪ ಶೋಡಸನು ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೈದಿಕ ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಅಂದರೆ ಶಕಕ್ವತಪರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬರಹಗಳು ಆರಂಭಗೊಂಡು ಪ್ರಾಕೃತದೊಡನೆ ಅವು ಪ್ರೈಪೋಟಿಗಿಯವುದನ್ನು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತದ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ಬೀಳುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುವೆವೆಂದಂತಾಯ್ತು.

ಪ್ರಬುದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬರಹ: ಉಜ್ಜೈಯಿನಿಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾಕ್ಷತ್ರಪ ರುದ್ರದಾಮನು ಬರೆಸಿದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವನ್ನು (ಕ್ರಿ.ಶ. 150) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲೇಬೇಕು. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಗಿರಿನಗರ(ಜೂನಾಗಡ)ದ ಬಳಿ ಹಿಂದೂಮೈ ಮೌರ್ಯರು

ತೋಡಿಸಿದ್ದ ಸುದರ್ಶನ ತಟಾಕವನ್ನು ರುದ್ರದಾಮನು ಮುಪ್ಪಟ್ಟು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸಿದಾಗ, ಅತೋಕನು ಹಿಂದೆ ಬಳಸಿದ್ದ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಶಾಸನವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಬುದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿ, ಆವರೆಗೂ ಸುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ರಾಜಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಈತನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು.⁹ ಇದೇ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ರುದ್ರದಾಮನ ಪುತ್ರಿಯು ಕನ್ವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಚೈತ್ಯಾಲಯವೊಂದನ್ನು ತೋಡಿಸಿ, ಒಂದು ಶಾಸನ ಬರೆಸಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದ ಮೊದಲ ಬೌದ್ಧಮತದ ರಾಜಕುವರಿ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿದ್ದಳು. ರುದ್ರದಾಮನು ಸ್ವತಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆ ಇದೆ, ಆದರೆ ಇದನ್ನೊಪ್ಪಲು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಧಾರಗಳು ಬೇಕಾಗಿವೆ. ಇದು ಏನೇ ಇರಲಿ, ಪ್ರಬುದ್ಧ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜುನಾಗಡ್ ಶಾಸನವು ಈತನ ಭಾಷಾ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂಬಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಇತಿಹಾಸದ ಮಹಾಮಾರ್ಗದ ಮೊದಲ ಮೈಲುಗಲ್ಲಾಗಿ ಮೆರೆಯುತ್ತಿದೆ.¹⁰

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಿಕರಾದ ಬೌದ್ಧರು: ಆರಂಭದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಬಿಗುಮಾನ ತೋರಿದ್ದ ಬೌದ್ಧರು ಕ್ರಮೇಣ ತಮ್ಮ ನಿಲುವನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಯತೊಡಗಿದರು. ಇದರ ಪ್ರಥಮ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ಹೀನಾಯಾನ ಪಂಥದ ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದಿಗಳ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ, ತೀವ್ರತೆಯನ್ನು ಮಹಾಯಾನರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನಿಷ್ಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನ?) ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿದ್ದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಬೌದ್ಧ ಪರಿಷತ್ತು ಈ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳ ಭಾಷಾಮಾಧ್ಯಮದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಚೋದಿಸಿತ್ತು. ಈ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮುಂದಾಳತ್ವ ವಹಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಉದ್ಯಮ ಪಂಡಿತರೂ, ಅಭೂತಪೂರ್ವ ಕವಿಗಳೂ ಆದ ವಸುಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಘೋಷರು ಇದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೈಕೊಂಡ ತೀರ್ಮಾನದಂತೆ, 'ವಿನಯ' ಮತ್ತು 'ಅಭಿಧರ್ಮ' ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಾಮ್ರದೆಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಸ್ತೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷ ಲಕ್ಷ ಪದ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ 'ಉಪದೇಶಶಾಸ್ತ್ರ' ಮತ್ತು 'ವಿನಯವಿಭಾಷಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂಬ ಎರಡು ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದಿಗಳ ಬೃಹತ್ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲಾಗಿ ತ್ತು.

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮೊದಲ ಬೌದ್ಧ ಕವಿ ಅಶ್ವಘೋಷ. ಬುದ್ಧಚರಿತೆ, ಸೌಂದರಾನಂದ, ಸೂತ್ರಾಲಂಕಾರ, ವಜ್ರಸೂಚಿ, ಶಾರಿಪುತ್ರ ಪ್ರಕರಣ, ಗಂಧಿಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾ, ಈತನ ಪ್ರಧಾನ ಕೃತಿಗಳು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಯ ನಂತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯ ಜಗತ್ತು ಕಂಡ ಎರಡನೆಯ ಮಹಾಕವಿ ಈತನೆಂದು, ಮುಂದೆ ಕಾಳಿದಾಸನೂ ಈತನನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಬೌದ್ಧಪರಿಷತ್ತಿನ ನಂತರ ಬೌದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಪ್ರವಾಹವೇ ಭೋರ್ಗರೆಯತೊಡಗಿತು. ಇದನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಎರಡು ವರ್ಗಗಳಡಿ ತರಬಹುದು: ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕಾವ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬೆರಕೆ ಅಥವಾ ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಇನ್ನೊಂದು. ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಭಾಗಶಃ ಕಾರಣರಾದವರು ವೈದಿಕ ನೆಲೆಯಿಂದ ಬಂದು ಬೌದ್ಧಮತ ಸೇರಿದ್ದ ಅಶ್ವಘೋಷನಂತವರು; ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದವರು, ನವವೈದಿಕರನ್ನಿಸಿದ್ದ ಶಕಕ್ರತಪರು ಮತ್ತು ಕುಷಾಣರು. 'ಬುದ್ಧಚರಿತೆ', 'ಜಾತಕಮಾಲಾ', 'ತತ್ವಸಂಗ್ರಹ', ಮುಂತಾದವು ಮೊದಲ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇ ರಿದ ಕೃತಿಗಳಾದರೆ, 'ಮಹಾವತ್ಸು',

‘ಲಲಿತವಿಸ್ತರ’, ‘ದಿವ್ಯಾವದಾನ’, ‘ಅವಧಾನ’, ‘ಮಹಾಯಾನಸೂತ್ರ’, ಮುಂತಾದವು ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕೃತಿಗಳಾಗಿವೆ.

III

ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಬರಹಗಳು-ಬೌದ್ಧಸಂಸ್ಕೃತ: ಭಾರತೀಯ ಬರವಣಿಗೆಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರ ಅಥವಾ ಬೆರಕೆ ಭಾಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಂದು ಷ್ಠಾನ ಇದ್ದು, ಇದು ಸೆಳೆಯಬೇಕಾದಷ್ಟು ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆದಿಲ್ಲವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಪ್ರಭೇದ ಯಾವಾಗ ಮತ್ತು ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಬೌದ್ಧರು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದರೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಸಹಮತವಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಈ ಭಾಷೆಗೆ ‘ಬೌದ್ಧಸಂಸ್ಕೃತ’ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತು.

ಮಿಶ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗಳ ಬೆರಕೆ. ಇದು ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಬರೆದಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು, ಇಲ್ಲವೆ ಒಂದೇ ಪಠ್ಯದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು, ಇಲ್ಲವೆ ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಸಂಧಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಬರೆದಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹಗಳು ಮತ್ತು ಹಲವು ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳ ಮಿಶ್ರ ಬರಹಗಳು ಹುಟ್ಟಿತೊಡಗಿದವು.¹¹ ಈ ಮಿಶ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಖರ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ, ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗುತ್ತಲೇ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇದೇನೇ ಇದ್ದರೂ ಇದು ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಬರಹವಾಗಿರುವುದಂತೂ ನಿಜ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ಒಂದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯವರೆಗಿನ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಬಹುತೇಕ ಬೌದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಈ ಷ್ಠಾನೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹವು ಬತ್ತಿತೆಂದಾಗಲೀ ಪ್ರಬುದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಉದ್ಧಾಮ ಬೌದ್ಧ ಕವಿಗಳಾದ ಅಶ್ವಘೋಷ, ನಾಗಾರ್ಜುನ, ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿ, ವಸುಬಂಧು, ಮುಂತಾದವರು ಬರೆದಿದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಪಾಣಿನೀ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಸಂಕರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅಂದಿನ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಬಹುತೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಕೆಲವು ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದೊಡನೆ ಈ ಬೆರಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆ ಬಂತೆನ್ನಬಹುದು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಇದು ಬೌದ್ಧ ಕೇಂದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದು ಅಪಾರ; ವೈದಿಕ ಕೇಂದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಪ; ಜೈನಕೇಂದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದು ಅಪರೂಪ.

ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಈ ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಬರಹಗಳು ಹೀನಯಾನ ಮತ್ತು ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧ ಶಾಖಾಶ್ರಿತ ಸೂತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದವು, ಆದರೆ ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ಕಲ್ಪರಹಗಳಿಗೂ ಇವು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡವು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ವೈದಿಕರು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ಈ ಮಿಶ್ರತಳಿಯ ಭಾಷೆಯು ಅವರ ಮೇಲೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ್ದರಿಂದ ಬೆರಕೆಯ ಬರವಣಿಗೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಳಗೊಂಡು ದೇಶಾದ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವು. ಅಷ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತವಾದಿಗಳಿಗೆ ಇದು ಸಾಕಷ್ಟು ಮುಜುಗರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೂ ಅಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಅದು ಸಾಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಪಕತೆಯನ್ನು ಮನಗಂಡು ಇದೂ ಒಂದು (ಸಂಸ್ಕೃತ) ಭಾಷಾ ಪ್ರಭೇದವೆಂದು ಅವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿತು.

ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಕಲ್ಪರಹದ ಆರಂಭ: ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಯೇ ಬಂದ ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಕಲ್ಪರಹಗಳ ಮೊದಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಮಥುರಾದಲ್ಲಿ (ಉತ್ತರಪ್ರದೇಶದ), ನಂತರ ಅಂದೌ (ಗುಜರಾತ್), ನಾಸಿಕ್ (ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ), ಸಾರನಾಥ (ಉತ್ತರಪ್ರದೇಶ), ಕೋಸಮ್ (ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ), ಸಾಂಚೀ (ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ)ಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ದಖ್ಖಿಣದ ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೆಲವು ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ತಲುಪಿತು. ಅಂದರೆ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯ ಬರಹವು ತನ್ನತನವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬರಹಗಳಂತೆ ಪ್ರಚಾರಪಡೆದುಕೊಂಡಿತಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಾಕೃತ ಕಲ್ಪರಹದೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲಾರಂಭಿಸಿತೆನ್ನಬಹುದು.¹²

ರಾಜಕೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ, ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಕಕ್ಲತ್ತಪರ ಮತ್ತು ಕುಷಾಣರ ಶಾಸನ ಭಾಷೆ ಇದಾಗಿದ್ದುದನ್ನು, ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಖ್ಖಿಣದಲ್ಲಿ ಶಕಕ್ಲತ್ತಪರೊಡನೆ ರಕ್ತಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ್ದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಮತ್ತು ಚುಟುಸಾತಕರ್ಣಿಗಳ ಬರಹಗಳ ಮೇಲೆ ಇದು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣುವೆವು. ಬೌದ್ಧರಡಿ ಈ ಭಾಷಾ ಪ್ರಭೇದವು ಎಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಯಿತೆಂದರೆ, ಪಾಣಿನಿಯ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ವೈದಿಕರೂ ಇದೇ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ಮಹಾಕ್ಷತ್ರಪ ಶೋಡಾಸನು ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿ ವೈದಿಕರ ಪರ ಬರೆಸಿದ ಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಿಶ್ರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಮೌನವಾಗಿಯೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಆರ್ಯಾವರ್ತದ ಅಗ್ರಜರು ಬದಲಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಅವರೆಷ್ಟು ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದು.¹³ ದಖ್ಖಿಣದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರು ಬೌದ್ಧಪರ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿ, ವೈದಿಕ ಅಥವಾ ಹಿಂದೂಪರ ಬರೆಸಿದ್ದು ಬೆರಳೆಣಿಕೆಯಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಾದರೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕವು ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಬರಹಗಳನ್ನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ನೋಡಿದರೆ, ಪ್ರಶಸ್ತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗುಣಾತ್ಮಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ, ವ್ಯವಹಾರಿಕಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುವೆವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿವೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗದ ಬರಹಗಳೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಮೂರೂ ವರ್ಗಗಳ ಗದ್ಯವು ಬಹುತೇಕ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಪದ್ಯಭಾಗವು ಏಕತ್ರವಾಗಿ ಭಂಡಃ ದಲ್ಲಿದೆ. ಉಷವದಾತನು ನಾಶಿಕದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವು ಇದಕ್ಕೊಂದು ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದರೆ ಸಂಧಿನಿಯಮಗಳ ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಇಲ್ಲವೇ ಮಿಶ್ರಸಂಧಿಗಳ ಬಳಕೆ. ರುದ್ರಸಿಂಹನ ಗುಂದಾ ಶಾಸನದಲ್ಲಿರುವ (ಕ್ರಿ.ಶ. 181) 'ರಾಜ್ಞೋಪತ್ರಪಸ್ಯ' ಮತ್ತು ಸುಮಾರು ಇದೇ ಕಾಲದ ಕಾನಾಖೇರಾ ಶಾಸನದಲ್ಲಿರುವ 'ಶ್ರೀಸಾತ[ಕರ್ಣೀ]ಸ್ಯ' ಎಂಬವು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಪ್ರಬುದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ಷತ್ರಪ ರುದ್ರದಾಮನ ಹೆಸರಾಂತ ಜೂನಾಗಡ್ ಕಲ್ಪರಹವನ್ನು

ಈಗಾಗಲೇ ನೋಡಿರುವೆವು. ಇದರ ಆಳಕ್ಕಿಳಿದು ಕೆದಕಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸ್ವಾರ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಬಳಸುವ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ, ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ದ್ವಿತ್ವಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ದೀರ್ಘಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಅವರ್ಗೀಯ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ('ಳ' ಕಾರ) ಬಳಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುವುವು. 'ವಿಂಶತಿ'ಯ ಬದಲು 'ವೀಸದ', 'ಸಿಂಹ'ದ ಬದಲು 'ಸೀಹ', 'ಪತ್ಯಾ' ಬದಲು 'ಪತಿನಾ', 'ಸಂಗ್ರಾಮೇಭ್ಯಾಃ' ಬದಲು 'ಅನತ್ರ ಸಂಗ್ರಾಮೇಷಾಃ', ಎಂಬವು ಪದ ವಿನಿಮಯದಲ್ಲಾದ ಪ್ರಮಾದ(?)ಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುವು.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಹೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಾಂತ್ಯ ಆಗುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಭಾಷಾ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಸಿಕೊಂಡು, ನಾವಿನ್ನು ದಖ್ಯಣದಡೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಬಹುದೆನಿಸುವುದು.

IV

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಕಲ್ಪರಹದಾರಂಭ: ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಕಲ್ಪರಹಗಳು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ಇಕ್ವಾಕು ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದ ವಿಜಯಪುರ(ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡ)ದಲ್ಲಿ. ಇಕ್ವಾಕರು ಆಳಿದ್ದು ಸುಮಾರು 75 ವರ್ಷ (225-300) ಮಾತ್ರ, ಆದರೆ ಹಿಂದೆಂದೂ ಕಾಣದಂತಹ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಭಾಷಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಏಳು ದಶಕಗಳು ಕಂಡವು.

ಮೊದಲು ಬೌದ್ಧಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದುಕೊಂಡು, ಧಾನ್ಯಕಟಕ (ಅಮರಾವತಿ)ದಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಗೆ ತಳ್ಳಿದ ವಿಜಯಪುರವು ಕೆಲವೇ ಕೆಲವು ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ದಖ್ಯಣ-ಏಷ್ಯಾದ ಕೆಲವು ಬೌದ್ಧ ಕೇಂದ್ರಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿ ಎತ್ತರಕ್ಕೇರಿದ ಬೌದ್ಧಕೇಂದ್ರವೆನಿಸಿತು. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ದಶಕಗಳು ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಇದು ವೈದಿಕರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ, ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ಕಂಡಿತು. ಅಂದರೆ, ಧರ್ಮಸಂಗಮ ಮತ್ತು ಭಾಷಾಸಂಗಮ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿತೆಂದು ಅರ್ಥ. ದಕ್ಷಿಣದ ದಾಖಲಿತ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರನ್ನೂ, ವೈದಿಕರನ್ನೂ ಒಂದೆಡೆ ಮೊದಲು ನಾವು ಕಾಣುವುದು ಈ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ. ಈ ಎರಡು ವರ್ಗಗಳೂ ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷತೆ. ಈ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ಸುಮಾರು 76 ಶಾಸನಗಳು ಈವರೆಗೂ ಬೆಳಕು ಕಂಡಿವೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂಖ್ಯೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುವ ಸೂಚನೆಗಳಿವೆ.

ಇಕ್ವಾಕು ಮನೆತನದ ನಾಲ್ವರು ಪ್ರಮುಖ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗಿಬ್ಬರು (ಚಾಂತಮೂಲ ಮತ್ತು ವೀರಪುರುಷದತ್ತ) ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೋಷಿಸಿದ್ದರು; ಮೂರನೆಯವನು (ಎಹವಲ ಇಮ್ಮಡಿ ಚಾಂತಮೂಲ) ಮೊದಲಬಾರಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತದೊಡನೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸಿದನಲ್ಲದೆ ಬೌದ್ಧಮತದೊಡನೆ ವೈದಿಕ ಮತವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಿದನು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅರಸನು (ರುದ್ರಪುರುಷದತ್ತ) ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರೂ ಶೈವಮತವನ್ನು (ಹಾಲಂಪುರಸ್ವಾಮಿ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೋಷಿಸಿದನು. ಇವರ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ

ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಿಕ ವೈದಿಕರೂ ಬೌದ್ಧರೂ ಕೂಡಿ ಬಾಳಿದ್ದರು.

ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡ ವೈದಿಕರು-ಬೌದ್ಧರು: ಚುಟುಸಾತಕರ್ಣಿಯರು, ಇಕ್ಷ್ವಾಕರು, ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವರು ವೈದಿಕರ ಪರ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದಿರುವೆವು. ಈ ಪಟ್ಟಿಗೆ ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡದ ಇನ್ನೆರಡು ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಎಹವುಲ ಇಮ್ಮಡಿ ಚಾಂತಮೂಲನ ಅಂತಃಪುರವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸೇರಿ ರತವಸಾ ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯ (ಸೇಟಿಬಾಲಿಕಾ) ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ ನೊಡಗೀಶ್ವರಸ್ವಾಮಿಯ ಶಿವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ಅರಸಿ ಮಹಾದೇವಿ ಖಂಡುವುಲಾ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಯ ಹುಟ್ಟುಡುಗೆಯ ಮೂರ್ತಿಯೊಂದನ್ನು (ಲಜ್ಜಾಗೌರಿ?) ನಾಗಾರ್ಜುನ ಬೆಟ್ಟದ ಉತ್ತರ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ಇವು ತಿಳಿಸುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಜನಪದೀಯ ಮೂಲದ ಶಕ್ತಿದೇವಿಯು ಹಿಂದೂಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಪೂಜನೀಯವಾಗಿದ್ದರೋ ಅಷ್ಟೇ ಬೌದ್ಧರಿಗೂ ಪೂಜನೀಯವಾಗಿದ್ದಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡ ವೈದಿಕರು-ಬೌದ್ಧರು: ಇದೇ ಅರಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಪರಹಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಲಾಯಿತು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವೈದಿಕರ ಪರವಾಗಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನೆರಡು ಬೌದ್ಧರ ಪರವಾಗಿದ್ದವು. ಕುಮಾರ(ಕಾರ್ತಿಕೇಯ)ನ ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಏಲಿಶ್ರೀ ಎಂಬ ತಳವಾರನು ಸರ್ವದೇವ ಶಿವಾಲಯವನ್ನು, ಮತ್ತು ಕುಪಣಶ್ರೀ ಮಹಾರಾಣಿ ಹಾಗೂ ಅರಸುಕುಮಾರ ಪುರುಷದತ್ತನು ಭಗವತ್ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಾಗ ಬರೆಸಿದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಮೊದಲ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಅರಮನೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಬಾಣಸಿಗ(ಮುಖ್ಯಪಾಚಕ)ನು ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ, ನೂರು ಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪವನ್ನು, ವಿಗತ ಜ್ವಾಲಯವನ್ನು (ಆಸ್ತತ್) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಾಗ, ಮತ್ತು ಕುಮಾರ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡಗೂಡಿ ಮಹಾದೇವಿ ಪರಿವೇಣಳ ಬುದ್ಧ ವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಂಬುದ್ಧನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದಾಗ ಬರೆಸಿದ ಕಲ್ಪರಹಗಳು, ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಳವಾರ ಏಲಿಶ್ರೀಯ ಕಲ್ಪರಹವೇ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವು ಕಂಡ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವು. ಇದರಂತೆ ಅರಮನೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಬಾಣಸಿಗನು ಬರೆಸಿದ ಕಲ್ಪರಹವೇ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಬೌದ್ಧರು ಬರೆಸಿದ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವು. ಇವೆರಡನ್ನು ಬರೆಸಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. 250-75ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವ ಶಿವಾಲಯದ ಶಾಸನವು ಅನುಷ್ಠುಬ್ ಮತ್ತು ಸ್ಯುಗ್ಧರಾ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿದೆ; ಪುಷ್ಪಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಯ ಶಾಸನವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿದೆ; ಕುಮಾರಶ್ರೇಷ್ಠಿ ನಂದಿನಿ ಬರೆಸಿದ ಶಾಸನವು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅನುಷ್ಠುಬ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಂಡಿದೆ. ಬಾಣಸಿಗನು ಬರೆಸಿದ ಶಾಸನವು ಪೂರ್ಣ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಹತ್ತು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮಾತ್ರ ಈಗ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಚಚಾಮರ ಅಥವಾ ತೂಣಕ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನೆರಡು ವಂಶಸ್ತ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬರಹಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ:

1. ಪದ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿರುವುದು.
2. ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಧಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವುದು. ಮತ್ತು;

3. ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯವು ಪ್ರಾಕೃತದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯಾಗಿರುವುದು.

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಬರಹಗಳನ್ನು ಯಾವ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವು ಪ್ರಭಾವಿಸಿತೆಂಬುದನ್ನು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು:

ಇಕ್ಷ್ವಾಕರ ಮಿಶ್ರ ಬರಹಗಳು: ಬುದ್ಧನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ನಂತರ ಕುಮಾರನಂದಿನ್ ಬರೆಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಸಾಲಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ ನಿಯಮದ ('ಶ್ರೀ-ಎಹವಲ-ಚಾಂತಮೂಲಸ್ಯ') ಉಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನಲ್ಲದೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತ ಪದಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಕಾಣುವೆವು:

ಅ. ಸಮ್ಪತ್ತರಂ [ಸಂವತ್ತರೇ] ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ [ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ] ವರ್ಷಪಕ್ಷಂ [ವರ್ಷಪಕ್ಷೆ] ಚತುರ್ಥಂ [ಚತುರ್ತ್ವ] ದಿವಸಂ ಪಚ್ಚಮಂ [ದಿವಸೇ ಪಚ್ಚಮೇ]

ಆ. ಭಯ್ಯಾಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಿನೀಯ [ಭಾಯ್ಯಾಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್ಯಾ] ಈಶ್ವರ ಭರ್ತಿನಾ [ಈಶ್ವರ ಭತಾ/ಈಶ್ವರ ಭಟ್ಟಿನಾ]

ಪುಷ್ಪಭದ್ರಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಕುಲವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನಂತರ ಮಹಾರಾಜ ಎಹವುಲನ ರಾಣಿ ಕುಪಣಶ್ರೀ ಮತ್ತು ಅರಸುಕುಮಾರ ವೀರಪುರುಷದತ್ತನು ಬರೆಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಪದಗಳು ಇದೇ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೆರೆತುಕೊಂಡಿವೆ.¹⁴

ಆಭೀರರ ಮಿಶ್ರ ಬರಹಗಳು: ನಾಸಿಕ್‌ನಿಂದ (ಕೊಂಕಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ) ಆಳಿದ ಶಕಕ್ಷತ್ರಪ ಮೂಲದ ಆಭೀರರು ದಖ್ಖಣದ (ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡ) ಇಕ್ಷ್ವಾಕರೊಡನೆ ರಾಜಕೀಯ ಒಡನಾಟವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಆಭೀರ ವಾಸಿಷ್ಠೀಪುತ್ರ ವಸುಷೇಣನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 278ರಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆಗ ಈತನ ದಂಡನಾಯಕ ಶಿವಸೇನ, ಸಂಜಯಪುರದ ಯವನ ರಾಜಕುಮಾರ, ಅವಂತಿ(ಉಜ್ಜೈನಿ)ಯ ಶಕ ರುದ್ರದಾಮನ್ ಮತ್ತು ರುದ್ರಶಿವಲಾನಂದ ವಿಷ್ಣುಸಾತಕರ್ಣಿ(ವಿಷ್ಣುಕಡ ಚುಟುಕುಲಾನಂದ ಸಾತಕರ್ಣಿ) ಅವನೊಡನಿದ್ದರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಶ್ವೇತಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟಭುಜಸ್ವಾಮಿಯ (ಎಂಟು ಹಸ್ತಗಳ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ) ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರಲ್ಲದೆ, ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯ ಪ್ರಾಕಾರವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿದ್ದ ಮಹಾನಂದ ಹೆಸರಿನ ಬಾವಿಯನ್ನು ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿ, ಎರಡು ನವ ತಟಾಕಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸಿ, ಈ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶಾಸನವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದರು. ಐದು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಇದರ ಕೊನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಪಾತಿ ಪದ್ಯವಿದೆ; ಇನ್ನುಳಿದ ಬರಹ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಉತ್ತರ, ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಖ್ಖಣ ಭಾರತವನ್ನು ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕ ಬೆರೆಸಿದ ಈ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವು ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಬಗೆಯ ಬೆರೆಕೆ ಬರಹವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಹೀಗಿದೆ:

ಅ. ನಮೋ ಭಗವತೋ [ಭಗವತೇ] ದೇವ-ಪರಮ-ದೇವಸ್ಯ [ದೇವಾಯ] ಪುರಾಣ ಪುರುಷಸ್ಯ [ಪುರುಷಾಯ] ನಾರಾಯಣಸ್ಯ [ನಾರಾಯಣಾಯ] - ಸಾ. 1

ಅದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಾಸನದ ಆಂತರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆರೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತ ಪದಗಳು ಹೀಗಿವೆ:

- ಆ. 'ವಾಪಾ' (ಪ್ರಾಕೃತದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ) ವಾಸಪಾಖೇ ಅಥವಾ ವಸ್ತಪಖ್ವೇ
['ವರ್ಷಪಕ್ಷೇ'] - ಸಾ. 1
- ಇ. ರುದ್ರದಾಮೇನ [ರುದ್ರದಾಮಾ] - ಸಾ. 3
- ಈ. ಸೇಡಗಿರಿಯ [ಸೇಟಗಿರಾ]; ಪ್ರಾಕಾರೋ ಚಿತಾಪಿತೋ [ಪ್ರಾಕಾರಶ್ಚಿತ್ತಿಹಃ]; ವಾಪಿಚ
[ವಾಪೀಚ/ವಾಪಿಶ್ಚ]; ಶೇಅರ್ಗಿಯಂ ಮುಡೇರಾಯ ಚ ಖಾಣಿತಾನಿ [ಸೇತಗಿರಾ
ಮುಡೇರಾಯಮ್ ಚ ಖಾಣಿತೇ]; ತಲವಣಾನಿ [ತಲ/ತಾಲವನಾನಿ] - ಸಾ. 4
- ಉ. ಉಲೇಖಗ [ಉಲೇಖಕ]; ತಿಷ್ಯಸಮ್ಮೇಣ [ತಿಸ್ಯಶರ್ಮಣಾ]; ಗೋವ್ರಾತೇಭ್ಯಹಃ
[ಗೋವ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಾಹಃ?] - ಸಾ. 6

V

ಪ್ರಾಕೃತದ ಮೇಲೆ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಭಾವ: ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಮಿಶ್ರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪದ್ಯ) ಬರಹಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಭಾವಿತ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹಗಳು ಅಪರೂಪವಾಗಿದ್ದವು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಮಾರ್ಪಾಟಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಭಾವಿಸತೊಡಗಿತು.

ಇಕ್ವಾಕರ ನಂತರ ಕೆಲವೇ ಕೆಲವು ವರ್ಷ ಆಳಿದ ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನ ಗೋತ್ರದ ಜಯವರ್ಮನು (ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. 300) ಒಂದೇ ಒಂದು ಪ್ರಾಕೃತ ತಾಮ್ರಪಟವನ್ನು ಬರೆಸಿದರೂ ಭಾಷಾ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಮಹತ್ವದ್ದೆನಿಸಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತೆಲುಗು ಮೂಲದ 'ಪಂತೂರು' ಎಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮವನ್ನು, 'ಮಹೇಶ್ವರ' ಮತ್ತು 'ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನು, ಜೈನಪ್ರಾಕೃತ(?) ಮತ್ತು ಅರ್ಧಮಾಗಧಿ ಮೂಲದ 'ಎತಹಿನಂ', 'ಧಿವಿಡ್ಡ' (ದಿವಡ್ಡ) ಪದಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇನಿದ್ದರೂ, ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ತಾಮ್ರಪಟವೇ.

ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನರ ನಂತರ ಆಳಿದ (ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. 315-440) ಸಾಲಂಕಾಯನರು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಐದು ಸಂಸ್ಕೃತ ತಾಮ್ರಪಟಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ, ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಿಲಾಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಸಿ, ಈ ಕಾಲದ ಭಾಷಾ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಈ ವಂಶದ ಶತಾಯುಷಿ ಹಸ್ತಿವರ್ಮನು ಬರೆಸಿದ ಪೆನುಗೊಂಡ ತಾಮ್ರಪಟವು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಶುಭೋಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಾಪೋಕ್ತಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲ, ಆದರೆ ಪ್ರಾಕೃತಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳು ಬೆರೆತಿರುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತೆ ಇದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ 'ಧಮ್ಮಾಯ ಬಲವಿವಿಧನತ್ತಂ' ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯವು 'ಸ್ವರ್ವಾಯನಾರ್ಥಜ್ಞಾ' ಎಂದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದಿರುವುದು. ಸಾಲು ಆರು-ಏಳರಲ್ಲಿ 'ನಾನಾಗೋತ್ರ....'ದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪ್ರಾಕೃತ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಗೋತ್ರ' ಮತ್ತು 'ವ್ರತ' ಪದಗಳಿವೆ. ಒಂಬತ್ತು-ಹತ್ತನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ 'ಯಜನ ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಯನ...' ದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ 'ನಿರದಾಣಂ' ಪದದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಗೊಳ್ಳುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ನಿರತ'ದ ಬದಲು 'ನಿರದ' ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹದ ಮೇಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಈ ಶಾಸನ ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹದ ಅಂತಿಮ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನೇ ಇದು ಸೂಚಿಸುವುದೆನಿಸಿವುದು.

ಸಾಲಂಕಾಯನರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅಲ್ಪಕಾಲಾನಂತರ ಬಂದ ಆನಂದ ಗೋತ್ರದ ಅರಸರು ಎರಡು ತಾಮ್ರಪಟಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅರಸನಾದ ದಾಮೋದರವರ್ಮನ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯ (ಮಟ್ಟಿಪಾಡು) ತಾಮ್ರಪಟವು ತುಂಬಾ ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿದೆ. ಅಂದಿನ ಬಹುತೇಕ ಮಿಶ್ರಭಾಷಾ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಧಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನು (ಸಾ. 1, 2, 4, 5, 15ರಲ್ಲಿ) ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇನೂ ವಿಶೇಷವಲ್ಲ, ಆದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು ದತ್ತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿ, ಅಂದಿನ ವೈದಿಕರು ಎಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುವುದು.¹⁵

ಈ ಅರಸನು ಸಮ್ಯಕ್ ಸಂಬುದ್ಧನ ಭಕ್ತನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗ್ರಾಮದತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಬೌದ್ಧನಾಗಿ ಗೋಸಹಸ್ರ ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನಿತ್ತು ಆಚರಿಸಿರುವ ಮಿಶ್ರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳು, ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನೂ ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿವೆ.

VI

‘ಇದೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲ, ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪ ಮಾತ್ರ’ ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಹೀಗೆಳೆದಿದ್ದ, ಭಂಧಃ ಭಾಷೆಯು ತಮ್ಮ ಮತ ಬೋಧನೆಗೆ ಅನಗತ್ಯ ಎಂದು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ದೂರಿಸಿದ್ದ ಕಾಲವನ್ನು ನೋಡಿರುವೆವು. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಇದು ಬದಲಾಗಿ ಬಹುತೇಕ ವೈದಿಕರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತವು ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡರೆ, ಬಹುತೇಕ ಬೌದ್ಧ-ಜೈನರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ಇದ ರಿಂದಾಗಿ ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಮತಗಳೊಡನೆ ಬೆಸೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಭಾಷೆಗಳು ಅದರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡವು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ದೈತ್ಯ ಮತ್ತು ದೇವ ಭಾಷಾ ಭ್ರಮೆಯಿಂದಲೂ ಹೊರಬಂದವು. ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಭಾಮಹ ಮತ್ತು ಆ ನಂತರ ಬಂದ ದಂಡಿ ಮುಂತಾದ ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಂಡಿತರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಅಪಭ್ರಂಶಗಳೂ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಭಾಷೆಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡವು. ದಂಡಿಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಕಾವ್ಯ ಸಾಗರವನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷತೆ. ಇದೇ ದಾ ರಿಯನ್ನು ತುಳಿದ ಭರತಮನಿಯು ಅಪಭ್ರಂಶದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇಶೀಭಾಷೆಯನ್ನು ತಂದಿರಿಸಿ, ಇದರಡಿ ಮಗಧಿ, ಅವಂತಿ, ಪೂರ್ವತ್ಯ, ಶೌರಸೇನಿ, ಅರ್ಧಮಾಗಧಿ, ವಹಿಕ ಮತ್ತು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತದಷ್ಟೇ ಯೋಗ್ಯ ಭಾಷೆಗಳೆಂದು ಸಾರಿದನು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮೀಮಾಂಸಕಾರರ ವಾರಸುದಾರರ ಭಾಷಾ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿತೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ, ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕರು ಬದಲಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಾಕೃತದ ಬಗ್ಗೆ ತಾವು ಹಿಂದೆ ಬಳಸಿದ್ದ ಕೊಂಕುನುಡಿಗಳನ್ನು ಮರೆತು, ವೈಚಾರಿಕ ಹಾಗೂ ಸೃಜನಾತ್ಮಕ ಸಂವೇದನೆಗೆ ಇದೂ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಮಾಧ್ಯಮವೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ

ಮಾಡಿತೆಂದರ್ಥ. ಆದರೂ ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಭಟ್ಟಕುಮಾರಿಲನಂಥವರು ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು 'ಅಸಾಧು'ವಾದ ಮಗಧಿ, ದಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪಭ್ರಂಶ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾದವುಗಳಾದ ಕಾರಣ ಅವು 'ಆಸನ್ನಿ ಬಂಧನ' ಅಥವಾ ತಪ್ಪು ಬರಹಗಳು ಎಂಬ ನಾದವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದರು. ಇದೇನೇ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯು ತನ್ನ ಅಂತಸ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಗೌರವ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ಬಹುಶಃ ಋಗ್ವೇದದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕಾವ್ಯಪುರುಷ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ 10ನೆಯ ಶತಮಾನದ ರಾಜಶೇಖರನು, ಈ ಪುರುಷನ ಮುಖದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ, ಉರುಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಅಪಭ್ರಂಶ, ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಪೈಶಾಚಿಯನ್ನಲ್ಲದೆ ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಗಳ ಸಂಗಮವನ್ನು ಕಂಡನು. ಅಲ್ಲದೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬಹುದಾದರೆ, ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ಸೊಗಸಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಅಪಭ್ರಂಶದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಭೂತಭಾಷೆ (ಪೈಶಾಚಿ)ಯಲ್ಲಿ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವನ್ನು ಎರಡು, ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬಹುದೆಂದೂ, ಇದನ್ನರಿತ ತೀಕ್ಷ್ಣಮತಿಯು ಲೋಕಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೆಂದು ವಾದಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ಜೈನಕವಿ ಉದ್ಯೋತನ ಸೂರಿಯು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಅಪಭ್ರಂಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಾವ್ಯ ಭಾಷೆಗಳೆಂದು ಪೋಷಿಸಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ತನ್ನ ಕೃತಿ 'ಕುವಲಯಮಾಲ'ದ ಮೂಲಭಾಷೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದರೂ ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿಸಲು (ಕಾಹಲೇಣ) ಮತ್ತು ಅಣಕ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಅಪಭ್ರಂಶ ಮತ್ತು ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು, ವಿದೂಷಕರು, ಸೇವಕರು, ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಜೈನ ಪ್ರಾಕೃತ ಕವಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದನೆನ್ನಬಹುದು. ರಾಜಸ್ಥಾನದ ಮೂಲದವನೆನ್ನಲಾದ ಈತನು ನಮಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರುವುದು ಆತನು ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿಜಯಪುರದ (ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ) ನಾಗರಿಕರು 16 ದೇಶೀ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಿಸಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ.¹⁶

ತಮಗೆ ದೊರೆತ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು, ಈ ಕಾಲದ ಬೌದ್ಧರೂ ಜೈನರೂ ವೈದಿಕರೂ ಅನೇಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಘೋಷನಿಂದ ಮೊದಲೊಂದು ರಾಜಶೇಖರನವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಬಹುದು. ಪ್ರವರಸೇನನ 'ಸೇತುಬಂಧು' ಈ ಕಾಲದ ಹೆಸರಾಹ್ನ ಪ್ರಾಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಉದ್ಧಾಮ ಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸನೇ ರಚಿಸಿದನೆಂಬ ವಾದವಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಂಬುವುದಾದರೆ ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಖ್ಯಾತ ಕವಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಇದೊಂದು ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗುವುದು. ಇದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಿದ್ದ ಕೊರತೆಯೊಂದನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳು ಪ್ರಾಕೃತ ಗಾಹಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಅನುವುಮಾಡಿಕೊಡಲು ವರರುಚಿಯು (ಮೂರು-ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನ) 'ಪ್ರಾಕೃತಸೂತ್ರ' ಅಥವಾ 'ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಕಾಶ'ವನ್ನು ಹೊರತಂದನು. ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಕೆ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನವಾದರೆ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಿಕರನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಇದೇ

ಬಗೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದವು.

ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಿಕರು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಿಸಲೆಂದು ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ವೈದಿಕ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ಸಾತವಾಹನ ಕಾಲದ ವೈಯಾಕರಣಿ ಸರ್ವದೇವನು ರಚಿಸಿದ 'ಕಾತಂತ್ರ' ಅಥವಾ 'ಕುಮಾರ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣವು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಆನಂತರ ಕಾಲದ ಹಲವು (ಕನ್ನಡ) ವೈಯಾಕರಣಿಗಳು ಅಭಿನವಸರ್ವದೇವರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡದ್ದು, ಮತ್ತು ಇಂದಿಗೂ ಈ ವ್ಯಾಕರಣದ ಹಲವು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ಮೂಡಬಿದುರೆಯ ಜೈನ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಂದ ಗೌರವವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ರತ್ನಾಕರ ಕವಿಯು 'ಹರವಿಜಯ'ವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಬಂಧ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ, ಮಾಗಧೀ, ಶೌರಸೇನಿ, ಅಪಭ್ರಂಶ ಮತ್ತು ಪೃಶಾಚಿ ಭಾಷಿಕರಿಗೆ ನಿಲುಕುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಇವೆಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ವೇದಿಕೆ ಮೇಲೆ ತಂದಿರಿಸಿದ್ದು ಈ ದಿಕ್ಕಿನೆಡೆ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಅಪೂರ್ವ ಸಾಧನೆ.

VII

ಅಪೂರ್ಣ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಈ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲು ಇನ್ನೂ ಹಲವು ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೆಂದರೆ: (1) ಬೌದ್ಧರು ತಮ್ಮ ಆರಂಭಕಾಲದ ನಿಲುವನ್ನು ಬದಲಿಸಿ, ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಸಂಕರ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ, ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಅದನ್ನು ತಲುಪಿಸದಿದ್ದರೆ ಮೀಮಾಂಸಕಾರರ ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಹೊರಬರುತ್ತಿತ್ತೇ? ಎಂಬುದು ಒಂದನೆಯದು; (2) ವೈದಿಕರ ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊರಬಾರದಿದ್ದರೆ ಅದು ವಿಶ್ವದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೊಂದೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತೇ? ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯದು. ಈ ಎರಡೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹುಡುಕುವಾಗ, ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಭಾಷೆಯಾಗಿ ಅಗಾಧ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಬೆಳೆದದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಅಂದರೆ ಬೌದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತವು ತನ್ನ ಪರಾಕಾಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ - ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು:

1. ಬುದ್ಧ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರನ ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ಮಗಧವಾಸಿ ಮೊಖ್ವಲಿ ಗೋಸಾಲನು ಆಜೀವಿಕ ಪಂಥದ ಪ್ರವರ್ತಕನು. ಮೊದಲು ಮಹಾವೀರನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದ ಈತನು ತಾತ್ವಿಕ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಾಗಿ ಆತನಿಂದ ದೂರ ಸರಿದು, ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜಿನತತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದನು. ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತ, ಆತ್ಮಕಲ್ಪನೆ, ಸನ್ಯಾಸ ನಿಯಮ - ಈ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಉದ್ಭವಿಸಿದ್ದವು. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ಗೋಸಾಲನು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಯಾಗಿ ವೇದಾಧಿಕಾರವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದನು. ಆಜೀವಕರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದ ಮೊದಲ ಆಳರಸ ಮೌರ್ಯವಂಶದ ಆಶೋಕ. ಈತನು ಅವರಿಗಾಗಿ ಎರಡು ಗುಹಾಲಯಗಳನ್ನು ಬಿಹಾರದ ಜೆಹನುಬಾದ್ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿಸಿದ್ದನು. ಬಾರಾಬರ್ ಗುಹಾಲಯಗಳೆಂದು ಅವನ್ನೀಗ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆಜೀವಿಕರ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಲೀ ಇತಿಹಾಸವಾಗಲೀ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ, ಜೈನರೂ ಬೌದ್ಧರೂ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಿದ

- ಟೀಕೆ-ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಇವರ ಸ್ತೂಲ ಚಿತ್ರವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಕ್ರಿ.ಶ. 14ರ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ದಾಖಲೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ.
2. 'ಸಂಸ್ಕೃತ' ಎಂಬ ಭಾಷಾ ಹೆಸರು ಮೊದಲು ಬರುವುದು ವಾಲ್ಮೀಕಿ 'ರಾಮಾಯಣ'ದಲ್ಲಿ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಸೀತೆಯನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದಾಗ ಯಾವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಆಕೆಯೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗೆ ಹನುಮಂತನು ಒಳಗಾಗಿ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಿಸಿದರೆ ಭ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ರಾವಣನ ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಆಕೆ ಅನುಮಾನಪಡಬಹುದೆಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಜನಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಿಸಲು ಆತನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ವೇದಭಾಷೆಯನ್ನು 'ಭಂದಕೆ' (ಕಾವ್ಯ)ವೆಂದು, ಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ್ದನ್ನು 'ಭಾಷೆ' ಎಂದು ಪಾಣಿನಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದನು. ಪಾಣಿನಿಯ ನಂತರ ಕಾತ್ಯಾಯನನು (ಮಾನವ ನಿರ್ಮಿತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ) ಸದಾ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು 'ಲೋಕಸಿದ್ಧಭಾಷೆ' ಎಂದು, ಪುರಾತನ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು 'ದೇವಭಾಷೆ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ದೇವಭಾಷೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮೊದಲು ಬರುವುದು ಸು. ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನ ದಂಡಿಯ ಕಾವ್ಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ, ಆ ಮೊದಲಲ್ಲ.
 3. ಪ್ರಾಕೃತವು ಅನಾರ್ಯರ, ನಿರಕ್ಷರಿಗಳ, ಮತ್ತು ಮೈಚ್ಛರ ಭಾಷೆ ಎಂಬುದು ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತಾಭಿಮಾನಿಗಳ ಅಭಿಮತವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಪತಾಂಜಲಿ 'ಅಪಶಬ್ದ' ಎಂದರೆ, ಕಾತ್ಯಾಯನ 'ಅಶಕ್ತಿ' (ಅಸಮರ್ಪಕ) ಎಂದಿದ್ದ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಪಾತ್ರಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದೆಂಬುದರ ಜಾಡನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೋಡಿದರೆ, ದ್ರಮಿಳ ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಕಾಡು ಜನಾಂಗದ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು, ಅವಂತಿ ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಕುಡುಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಳ್ಳನ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು, ಮತ್ತು ಶೌರಸೇನಿ ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ನಾಯಿಕಾ ಮತ್ತು ಅವಳ ಸಖಿ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳ್ಳುವುದು.
 4. ಸಾತವಾಹನರ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ) ನಂತರ ದಖ್ಖಿಣವು ಹಲವು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿತು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗವು ಮೊದಲು ಚುಟುಸಾತಕರ್ಣಿ, ನಂತರ ವೈಜಯಂತೀ ಕದಂಬರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಗಾದರೆ, ಉಳಿದ ದಖ್ಖಿಣವು ಇಕ್ಷ್ವಾಕು (ಕ್ರಿ.ಶ. 225-300), ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನ (ಕ್ರಿ.ಶ. 300-310), ಸಾಲಂಕಾಯನ (ಕ್ರಿ.ಶ. 300-440), ಆನಂದ (ನಾಲ್ಕು-ಐದನೆಯ ಶತಮಾನ), ವಿಷ್ಣುಕುಂಡಿ (ಸು. 400-600)ಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಗೊಳಗಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವರು ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಕಾಟಕರು ಇದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು.
 5. ಮೌರ್ಯಾನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಬಹುತೇಕ ರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರು ಇಲ್ಲವೆ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡವರು ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣುವೆವು. ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಆಳಿದ ಸಾತವಾಹನ ರಿಂದ ಮೊದಲೊಂದು ವಿಷ್ಣುಕುಂಡಿ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ)ವರೆಗಿನ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಮೊದಮೊದಲ ಅರಸರು ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನರಾಗುವರು. ಇದೇ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಕದಂಬರಿಂದ ಮೊದಲೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ರವರೆಗಿನ ಅರಸರು ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಗಮನಾರ್ಹ ವಿಷಯವೆಂದರೆ, ಇವರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕರೂ ಇದ್ದರು, ಬೌದ್ಧರೂ ಇದ್ದರು.
 6. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಬುದ್ಧನ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧ ಸಹಸ್ರಮಾನ ಕಾಲ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬಳಸಲಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಈ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಅವರು ವ್ಯವಹರಿಸಿದ್ದರು. ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಾಂಧಾರಿ ಪ್ರಾಕೃತ, ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಚ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಗಿಯಾ ಮತ್ತು ತೋಚಾರಿಯಾ ಪ್ರಾಕೃತ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು.
 7. ಅರಮೈಕ್, ಖಿರೋಷ್ಠಿ, ಗ್ರೀಕ್ ಬರಹಗಳು ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನ) ಪುರಾತನ ಗಾಂಧಾರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಇಂದಿನ ಆಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನ ಮತ್ತು ಪಾಕಿಸ್ತಾನ) ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅರಮೈಕ್ ಹೆಚ್ಚು ಹಳೆಯದಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. 11ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಪ್ರಾಚ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಅರಿಯನರಿಂದ ಅವಿಮಿಯನ್ ಪರ್ಶಿಯನ್ನರ ಆಳ್ವಿಕೆಯವರೆಗೂ ಇದು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಹಿಬ್ರೂಗೆ ಸಮೀಪವಾದ ಈ ಭಾಷೆಯು ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರ ಭಾಷೆಯಾಯಿತು. ಅರಮೈಕ್ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದ ಹಾಗೂ ಹಿಬ್ರೂ ಉನ್ನತವರ್ಗದವರ ಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದ

- ಕಾಲ ಘಟಕವೊಂದಿತ್ತು. ಅಲೆಕ್ಸಾಂಡರನ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ನಂತರ ಪರ್ಷಿಯನ್ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕ್ ಭಾಷೆ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂತು. ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಮೈಕ್ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಕ್ ಗಾಂಧಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅಶೋಕನು ಇವೆರಡನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ದ್ವಿಭಾಷಾ ಶಾಸನವೊಂದನ್ನು ಕಂಡಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ್ದನು. (ಈಗ ಅದು ಮಾಯವಾಗಿದೆ). ಇದಲ್ಲದೆ ಈತನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರಮೈಕ್‌ನಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಖರೋಷ್ಠೀ ಭಾಷೆಯ ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ ಇದನ್ನು ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಬರೆದಿರುವುದು. ಇದರ ತಾಯಿಬೇರನ್ನು ಅರಮೈಕ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಾಗಿದೆ. ಗಾಂಧಾರ ಬೌದ್ಧರು ಖರೋಷ್ಠೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅಫ್ಘಾನಿಸ್ಥಾನದ ಹಡ್ಡನಗರದ ಬಳಿ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು ಅವು ಈಗ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಲೈಬ್ರರಿ ಸೇರಿವೆ. ಖರೋಷ್ಠೀ ತಾಯ್ನುಡಿಯ ಒಬ್ಬ ಲಿಪಿಕಾರನು ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಮೂರು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ತನ್ನ ಹೆಸರು 'ಚಪಡ' ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದನು.
8. ಆರ್ಯಾವರ್ತದ ನಿಸ್ವಾಸಿಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಆರ್ಯವರ್ತಿಗಳು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಾಗಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಂಬಿಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು, ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಶಿಷ್ಟ ಭಾಷೆ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದರು. ಪತಂಜಲಿಯ ಅಭಿಮತದಂತೆ ಹಿಮಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಪರ್ವತದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿದ್ದ, ಪ್ರಯಾಗ ನದಿ ಹರಿಯುವ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ ಬತ್ತುವ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿದ್ದ ಭೂಭಾಗವೇ ಆರ್ಯಾವರ್ತ. ಇದನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಧರ್ಮಸೂತ್ರಕಾರರು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಮನುವಿನ ಆರ್ಯಾವರ್ತದ ಕಲ್ಪನೆ ಪತಂಜಲಿಯ ಕಲ್ಪನೆಗಿಂತ ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ವರ್ತುಲಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು.
 9. ಬರ್ಮ (ಮಯನ್ಮಾರ್), ಥೈಲ್ಯಾಂಡ್, ಕಾಂಬೋಡಿಯ ಮತ್ತು ಲಾವೋಸ್‌ನಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಸಹಸ್ರಮಾನದ ಪಾಲೀ ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಷ್ಟು ಪೂರ್ವದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಕಾಲ ಘಟಕದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಂಚಿಪುರವು ಪಾಲೀ ಭಾಷೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಆ ದರೆ ಭಾರತೀಯ ಪಾಲೀ ಗ್ರಂಥಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ, ಅಭ್ಯವಿರುವ ಬಹುತೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಶ್ರೀಲಂಕಾದ ಅನುರಾಧಪುರದ ಮಹಾವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ.
 10. ಇದಕ್ಕೂ ಐನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಮುಂಚೆ ಮೌರ್ಯಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸಾಮಂತನಾದ ಪುಷ್ಪಗುಪ್ತನು ಈ ತಟಾಕವನ್ನು ತೋಡಿಸಿದ್ದನು. ಅಶೋಕನ ಸಾಮಂತನಾದ ಯವನರಾಜ ತುಷಾಸ್ತನು ಈ ತಟಾಕದಿಂದ ಕಾಲುವೆಯನ್ನು ಹರಿಸಿದ್ದನು. ರುದ್ರದಾಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಒಂದು ಪ್ರಳಯವು ಇದನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ದುರಸ್ತಿಮಾಡಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈ ಅರಸನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಕುಶೂಹಲಕರವಾದ ವಿಷಯವೆಂದರೆ, ಇದಾದ ಮುನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ, ಈ ತಟಾಕವು ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಾಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾದಾಗ ಅಂದಿನ ಆಳರಸ ಕುಮಾರಗುಪ್ತನ ಸಾಮಂತನು ಇದೇ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಸುಂದರಗೊಳಿಸಿದ್ದನು. ಅಶೋಕನ 14 ಬೃಹತ್ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ವೇದಿಕೆಯಾದ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಯೇ ರುದ್ರದಾಮನ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಗುಪ್ತನ ಶಾಸನಗಳಿಗೂ ವೇದಿಕೆಯಾಗಿರುವುದು ಜುನಾಗಡ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷತೆ.
 11. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಪ್ರಾಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರೇರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬರಹಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಕಾಣುವುದು ಮಥುರಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. ನಂತರ ಇವು ಅಂಧೋ, ನಾಸಿಕ್, ಕೋಸಮ್, ಸಾಂಚೀ, ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದವು. ಮಿಶ್ರಭಾಷೆಯನ್ನು ಬೌದ್ಧರು ಮತ್ತು ಜೈನರು ಮಾತ್ರ ಬಳಸಲಿಲ್ಲ. ವೈದಿಕರೂ ಬಳಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಮೊದಲ ಮೂರು ಶತಮಾನಗಳ ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಭಾರತದ ಪ್ರಾಕೃತ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಣಗೊಂಡಿರುವುದು. ಪಶ್ಚಿಮ ಕ್ಷತ್ರಪರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ.
 12. ಇದಕ್ಕೊಂದು ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂದರೆ ವಾಕಾಟಕ ಇಮ್ಮಡಿ ವಿಂಧ್ಯಾಶಕ್ತಿಯ (ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. 400) ಬಾಸಿಮ್ ತಾಮ್ರಪಟ. ಇದರ ಆದಿ (ಸಾ. 1-5) ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಭಾಗ (ಸಾ. 24-28) ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕೇಂದ್ರ ಭಾಗವು (ಸಾ. 6-23; 28-30) ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾಕೃತ ಪಠ್ಯವೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಇದರ ಸಾಲುಗಳ ಮಧ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಶೌರಸೇನಿ ಮತ್ತು ಪೈಶಾಚಿ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳ ಮಿಶ್ರಣವಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಗಳ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು

- ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರವಾಡಿ ಬರೆದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು, ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠ ಮೂರು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ - ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಶೌರಸೇನಿ ಮತ್ತು ಪೈಶಾಚಿ - ಪ್ರಾಕೃತ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಗೊಳಿಸಿ ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣುವೆವು.
13. ಇದೇನೇ ಇದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾ ಸಂಬಂಧವು ಹೊರತೋರಿಕೆಗೆ ಕಾಣುವಷ್ಟು ಸರಳವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ರಾಜಶೇಖರನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಮಗಧದ ಅರಸ ಶಿಶುನಾಗನು ತನ್ನ ಅಂತಃಪುರವಾಸಿಗಳು ಟ, ಠ, ಡ, ಢ, ಶ, ಷ, ಕ್ಷ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಬಾರದೆಂಬ ನಿಬಂಧ ಹಾಕಿದ್ದನು. ಇದರಂತೆ ಉಚ್ಚೈನಿಯ ಸಾಹಸಾಂಕನು ತನ್ನ ರಾಣಿವಾಸದವರು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಳಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ ಹಾಕಿದ್ದನು. ಶಾತವಾಹನರು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ರಾಣಿಯರು ಸಂಭಾಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದರು. ತನ್ನ ಅರಸಿಯರು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅದೇ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದುದರಿಂದ ಶಾತವಾಹನ ಅರಸನೊಬ್ಬ ಹಲವು ಬಾರಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದಕ್ಕೊಳಗಾಗಿದ್ದನೆಂಬ, ಈತನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿಸಲು ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣವು ತುಂಬಾ ಭಾರವೆನಿಸಿದ ಕಾರಣ ಸರ್ವವರ್ಮನ್ ಎಂಬ ಆಸ್ಯಾನ ವೈಯಾಕರಣಿಯು 'ಕಾತಂತ್ರ' ಅಥವಾ 'ಕುಮಾರ' ಎಂಬ ಹೊಸ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.
14. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶನಗಳೆಂದರೆ:
ಮಹಾದೇವಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಸ್ವಾಮಿನಃ [ಮಹಾದೇವಾಲಯ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಸ್ವಾಮಿನಃ] - ಸಾ.1
ವಾಜವೇಯಾಶ್ವಮೇಧ [ವಾಜವೇಯಾಶ್ವಮೇಧ] - ಸಾ.3
ಇಕ್ವಾಕೂನಾಂ [ಇಕ್ವಾಕೂನಾಮ್] - ಸಾ.4
ಕುಪಣಶ್ರಾಯಃ [ಕುಪಣಶ್ರೀಯಾಃ] - ಸಾ.8
ಭಗವತೋ [ಭಗವತಃ]; ಸ್ವಪ್ನ [ಸ್ವಂಭ] - ಸಾ.10
15. ದತ್ತಿ ಪಡೆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹೆಸರುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಕೃತದ ಅಜ್ಜ (ಸಂಸ್ಕೃತದ-ಆರ್ಯ) ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತ್ಯಗೊಂಡಿದ್ದು, ಅವು ಹೀಗಿವೆ: ರುದ್ಧಜ್ಜ [ರುದ್ರಾರ್ಯ], ನಂದಿಜ್ಜ [ನಂದಾರ್ಯ], ಖಂಡಜ್ಜ [ಸ್ಕಂದಾರ್ಯ], ಭವಜ್ಜ [ಭವಾರ್ಯ], ಅಗ್ನಿಜ್ಜ [ಅಗ್ನಾರ್ಯ], ಸಿರಿಜ್ಜ [ಶ್ರೀಾರ್ಯ], ದಾಮಜ್ಜ [ದಾಮಾರ್ಯ], ಕುಮಾರಜ್ಜ [ಕುಮಾರಾರ್ಯ], ವೆಣ್ಣುಜ್ಜ [ವಿಷ್ಣುವಾರ್ಯ], ದೇವಜ್ಜ [ದೇವಾರ್ಯ], ದೋಣಜ್ಜ [ದೋಣಾರ್ಯ] ಮತ್ತು ಭದ್ರಜ್ಜ [ಭದ್ರಾರ್ಯ]. ಅಲ್ಲದೆ ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳಾದ 'ಕಾಣ್ಡಿನ್ಯ'ವನ್ನು ಪಾಠದುದ್ದಕ್ಕೂ 'ಕೊಂಡಿನ್ಯ'ವೆಂದು, 'ಕೌಶ್ಯಪ'ವನ್ನು 'ಕಸ್ವಪ'ವೆಂದು, 'ಶಬರಾರ್ಯ'ವನ್ನು 'ಸರವಜ್ಜ'ವೆಂದು, 'ಶ್ರೀ'ಯನ್ನು 'ಸಿರಿ' ಎಂದು, ಉಚ್ಚ ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಪ' ಮತ್ತು 'ಬ' ವರ್ಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ 'ವ' ಆಗಿವೆ.
- ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿಕೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಆರಂಭಕಾಲದ ಪಲ್ಲವ, ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನ ಮತ್ತು ವಾಕಾಟಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವೆವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ವಾಕಾಟಕ ಇಮ್ಮಡಿ ವಿದ್ಯಾಶಕ್ತಿಯ ಬಾಸಿಮ್ ತಾಮ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಜಿವುಜ್ಜ (ಜೀವಾರ್ಯ), ರುದ್ಧಜ್ಜ (ರುದ್ರಾರ್ಯ), ಭಾಟ್ಟಿದೇವಜ್ಜ (ಭದ್ರದೇವಾರ್ಯ), ದೇವಜ್ಜ (ದೇವಾರ್ಯ), ವೆಣ್ಣುಜ್ಜ (ವಿಷ್ಣುವಾರ್ಯ), ವಿಧಿಜ್ಜ (ವಿಧಾರ್ಯ), ಪಿತುಜ್ಜ (ಪಿತಾರ್ಯ), ಚಂದಜ್ಜ (ಚಂದ್ರಾರ್ಯ), ಚೆಟ್ಟುಜ್ಜ (ಚೈಷ್ಣಾರ್ಯ), ಬುದ್ಧಜ್ಜ (ಬುದ್ಧಾರ್ಯ), ಭಾದ್ವಿಲಜ್ಜ (ಭದ್ರಿಲಾರ್ಯ), ಸಿವಜ್ಜ (ಶಿವಾರ್ಯ), ಹರಿಣಜ್ಜ (ಹರಿಣಾರ್ಯ) ಎಂಬ ಅಥವವೇದಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇವರ ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿವೆ.
16. ಆ ಭಾಷೆಗಳಾವುವು ಎಂದರೆ ಗೊಲ್ಲೆ(ಹುಲ್ಲುಗಾವಿಲರು), ಮಜ್ಜದೇಶ(ಗಂಗಾತೀರ), ಮಾಷೆ(ಬಿಹಾರ), ಅಂತವೀ(?), ಕೀರೆ(ಕಾಶ್ಮೀರ), ಧಕ್ಕೆ(ಪಂಜಾಬ್), ಸೇಂಧವೆ(ಸಿಂಧ್), ಮಾರುವ(ಮಾರ್ವಾ), ಗುಜ್ಜರೆ(ಗುಜರಾತ್), ಲಾಡೆ(ಲಾಟ), ಮಾಲವೆ(ಮಾಲ್ವ), ಕನ್ನಡವೇ(ಕರ್ನಾಟ), ತಾಯ್ಕಿ(ತಾಜ್ ಕ/ಪರ್ಸಿಯಾ), ಕೋಸಲ್ (ಛತ್ತೀಸ್‌ಗಡ್), ಅಂಧ(ಆಂಧ್ರ), ಮರಹಟ್ಟಿ(ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ), ಈ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಕನ್ನಡ ಪದದ ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಈ ಕವಿ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ, ಇದಾದ ಸುಮಾರು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮಾರ್ಗಕಾರನು ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯಗೊಳಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಮೌರ್ಯ ಅಶೋಕ: CII (Corpus Inscriptionum Indicarum) I.

2. ಸಾತವಾಹನ (ನಾಸಿಕ್): EI (Epigraphia Indica) VIII, ಪು. 60-65.
3. ಖಾರವೇಳ (ಹಾತಿಗಂಫ): EI XX, ಪು. 71-82.
4. ಕದಂಬ (ಮಳವಳ್ಳಿ): EC (Epigraphia Carnatica) VIII, SK. 264; (ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ) ಕಸಾಪಪ (ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಪತ್ರಿಕೆ), 69, ಪು. 1 ರಿಂದ.
5. ಪ್ರಾಕೃತ ಪಲ್ಲವ(ಮೈದವೋಲು): EI VI, ಪು. 84-89; (ಹಿರೇಹಡಗಲಿ) ಅದೇ ಪು. 2-20; (ಗುಣಪದೆಯ), ಅದೇ ಪು. 143-46.
6. ಇಕ್ವಾಕು (ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡ): EI XXVI, ಪು. 125; ಅದೇ XXXI., ಪು. 139; ಅದೇ XXXIII, ಪು. 149; ಅದೇ XXXIV, ಪು. 1720; ಅದೇ XXXV, ಪು. 6, 11-13, 18.
7. ಗುಪ್ತ (ಅಲ್ಲಹಾಬಾದ್): CII III, ಪು. 1-14.
8. ಮೊತ್ತಮೊದಲ ಸಂಸ್ಕೃತ (ತುಂಡು)ಶಾಸನಗಳು: (ಅಯೋಧ್ಯಾ) EI XX, ಪು.54-58; (ಗೋಸುಂಡಿ), ಅದೇ XVI, ಪು. 25-27; (ಹಾತಿಬಾದ್) ಅದೇ XX, ಪು. 198-206.
9. ಶಕಕೃತಪ (ಜುನಾಗಡ್): EI VIII, ಪು. 36-49; (ಮಥುರಾ), Luder's MI (Mathurâ Incriptions), ಪು. 178; (Nasik) EI VIII, ಪು. 78-81; (ಗುಂದಾ) ಅದೇ XVI, ಪು. 233-36. ಶಕಕೃತಪ (ಕಾನಖೇಲ): EI XVI, ಪು. 230-33.
10. ಅಂದ್ರಪ್ರದೇಶದ ಮನೆತನಗಳು: ಬೃಹತ್‌ಫಲಾಯನ EI XVI, ಪು. 315ರಿಂದ; ಸಾಲಂಕಾಯನ EI XXXV, ಪು. 148ರಿಂದ; ಅದೇ XXXI, ಪು. 1 ರಿಂದ; ಅದೇ XXXV, ಪು. 148ರಿಂದ; ಆನಂದ EI XVII, ಪು. 327ರಿಂದ, IA(Indian Antiquary) IX, ಪು. 102ರಿಂದ; ಅದೇ EI IV, ಪು. 196 ರಿಂದ, ಅದೇ XVIII, ಪು. 334 ರಿಂದ, ಅದೇ XXVII, ಪು. 316ರಿಂದ, ಅದೇ XXXVI, ಪು. 10ರಿಂದ, ಅದೇ XXXVII, ಪು. 128 ರಿಂದ.

Reference:

1. Agrawal V. S. (1963). India as known to Panini. Varanasi.
2. Chakraborti H. (1974). Early Brahmi Records in India (C.300 B.C.-C 300 A.D.) An Analytical Study: Social, Economic, Religious and Administrative. Calcutta.
3. Damsteegt Th. (1978). Epigraphical Hybrid Sanskrit: its Rise, Spread, Characteristics and Relationship to Buddhist Hybrid Sanskrit. Leiden.
4. Deshpande M. (1933). Sanskrit and Prakrit. Delhi.
5. Edgerton F. (1953). Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. New Haven.
6. Doris M. S. (1989). Mathura: The Cultural Heritage. New Delhi.
7. Pollock Sheldon. (2007). The Language of the Gods in the World of Men: Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India. Delhi.
8. Pollock Sheldon. (2004). Literary Cultures in History, Reconstruction from South Asia. OUP.
9. Salomon R. (1998). Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the other Indo-Aryan Languages. Delhi.
10. Yigal Bronner et.al. (2014). Innovations and Turning Points: Toward A History of Kāvya Literature. OUP.

ಮೂಲ: ಶೆಟ್ಟರ್ ಪ. (2017). ಹಳಗನ್ನಡ ಭಾಷೆ, ಭಾಷಾ ವಿಕಾಸ, ಭಾಷಾ ಬಾಂಧವ್ಯ. ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ. ಬೆಂಗಳೂರು. ಪು.ಸಂ. 68-86.